

**SENSELLARISME I PERSPECTIVA DE GÈNERE: L'IMPACTE DE
LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE EN LES DONES SENSE LLAR**

TREBALL FINAL DE GRAU

Grau en Criminologia

Autor/a: Júlia Blanch Francisco

Tutor/a: Juan Gonzalo Escobar Marulanda

Curs: 2023-2024

Data d'entrega: 07/05/2024

Resum

La violència de gènere és un problema global que afecta dones de totes les edats, ètnies i condicions econòmiques. Malgrat els progressos socials, persisteix com una realitat alarmant. Les dones sense llar són especialment vulnerables, exposades a la violència a causa de la falta d'un sostre estable. Aquest fenomen es relaciona amb la criminologia, que destaca els rols de gènere i les desigualtats estructurals com a factors crítics. Les respostes institucionals i socials, incloent-hi serveis de suport, són essencials, però requereixen una perspectiva de gènere específica. L'abordatge criminològic demanda una combinació de prevenció, intervenció i reinserció, mitjançant programes educatius, polítiques de benestar i serveis d'atenció adaptats. Sensibilitzar a la societat i formar als professionals, són passos clau per a canviar actituds i pràctiques. Promoure una cultura de respecte i igualtat de gènere és vital per a combatre aquestes problemàtiques. Estratègies multidisciplinàries, inclusives i centrades en les necessitats de les víctimes són essencials per a crear una societat més segura i justa per a tots.

Paraules clau: sensellarisme, dones, violència de gènere, rols de gènere

Abstract

Gender-based violence is a global problem impacts women of all ages, ethnicities and economic conditions. Despite social progress, it persists as an alarming reality. Homeless women are particularly vulnerable, exposed to violence due to the lack of a stable roof. This phenomenon is related to criminology, which highlights gender roles and structural inequalities as critical factors. Institutional and social responses, including support services, are essential, but require a gender-specific perspective. The criminological approach calls for a combination of prevention, intervention and rehabilitation, through educational programmes, welfare policies and adapted support services. Raising awareness among society and educating professionals are key steps to change attitudes and practices. Promoting a culture of respect and gender equality is vital to combating these problems. Multidisciplinary, inclusive and focused strategies on the needs of victims are essential to create a safer and fairer society for all.

Key words: homelessness, women, gender-based violence, gender roles

Sumari

1. Introducció	4
1.1. <i>Contextualització i justificació del tema</i>	4
1.2. <i>Objectius del treball i metodologia</i>	5
2. El fenomen del sensellarisme femení.....	5
2.1. <i>Què és una “persona sense llar”? Categories ETHOS.....</i>	5
2.2. <i>Característiques del sensellarisme femení</i>	8
2.3. <i>Diferents trajectòries i necessitats: La triple invisibilitat.....</i>	10
3. Rols de gènere i sensellarisme	11
4. Conceptualització de la violència de gènere	13
4.1. <i>Violència contra les dones. Definicions i formes de violència de gènere.</i>	13
4.2. <i>Impacte de la violència de gènere en les dones sense llar</i>	15
5. Sensellarisme femení i violència de gènere: Perspectiva criminològica.....	19
6. Conclusions	20
7. Bibliografia	23
8. Annexos.....	27
8.1. <i>Annex 1: Transcripció entrevista Carles Fàbregas</i>	27
8.2. <i>Annex 2: Transcripció entrevista Fran Calvo</i>	32
8.3. <i>Annex 3: Transcripció entrevista Albert Sales.....</i>	35
8.4. <i>Annex 4: Transcripció entrevista Laura Codina</i>	41
8.5. <i>Annex 5: Transcripció entrevista Sonia Panadero.....</i>	45

1. Introducció

1.1. *Contextualització i justificació del tema*

La violència de gènere és un fenomen global que afecta la vida de moltes dones arreu del món, independentment de la seva edat, ètnia, classe social o estatus econòmic. Tot i els progressos socials aconseguits en molts països, aquest fenomen continua sent una realitat persistent i alarmant. Històricament, les dones han estat víctimes de diverses formes de violència com a resultat de les relacions de poder desiguals entre gèneres, que han persistit a través de les generacions i han estat legitimades des d'una perspectiva social, cultural, i política (Pallarés, 2012).

En el marc d'aquesta desigualtat, les dones sense llar es troben en una situació de extrema vulnerabilitat, i és que la falta d'una llar estable les exposa a ser víctimes de violència. Per altra banda, ser víctima de violència de gènere o haver-ho sigut al llarg de la trajectòria vital, és en si mateix un factor de risc que pot comportar acabar en situació de sense llar (Herrero, 2003). Estratègies de supervivència, o la cerca d'alternatives són camins que sovint comporten que moltes dones es trobin en aquesta situació (Sales i Guijarro, 2017). Aquesta relació entre violència de gènere i sensellarisme demostra una intersecció complexa entre diferents formes de marginalització i exclusió social. Les dones en aquestes circumstàncies no només es veuen afectades per la violència directa, sinó també per les estructures socials i econòmiques que perpetuen la seva vulnerabilitat (Sales i Guijarro, 2017).

La criminologia estudia els factors socials, psicològics i estructurals que influeixen en la comissió dels delictes i altres comportaments desviats. En el cas de la violència de gènere i la situació de les dones sense llar, la criminologia juga un paper rellevant en l'enteniment d'aquest fenomen i en el desenvolupament de polítiques i intervencions per abordar-lo. En aquest cas, la desigualtat de gènere, els rols socials tradicionals i les dinàmiques de poder juguen un paper clau. Les expectatives de comportament associades a la masculinitat i la feminitat poden influir en les dinàmiques de poder dins les relacions i en la resposta de la societat (Herrero, 2003). Aquests factors no només influeixen en la prevalença de la violència de gènere sinó també en la vulnerabilitat de les dones sense llar a ser víctimes d'aquest tipus de violència.

A més, estudia les respostes institucionals i socials a la violència de gènere i a altres formes de criminalitat. Això inclou els serveis de suport i d'atenció disponibles per a les víctimes. En el cas del sensellarisme femení, la criminologia pot examinar la manera

com les respostes institucionals aborden les seves necessitats específiques, com ara l'accés a refugis i serveis socials. També pot proporcionar eines per avaluar l'eficàcia de les intervencions i les polítiques en la reducció d'aquest tipus de violència i en la millora de la situació de les dones sense llar (Larrauri, 2013).

En resum, la criminologia ofereix una perspectiva per entendre la intersecció entre la violència de gènere i la situació de les dones sense llar, així com per abordar els factors de risc que contribueixen a la vulnerabilitat.

1.2. *Objectius del treball i metodologia*

El present treball busca analitzar l'impacte de la violència de gènere en les dones sense llar des d'una perspectiva criminològica. L'elecció d'aquest tema es deu a l'interès per aprofundir en la relació entre la violència de gènere i el sensellarisme femení identificant els mecanismes i les dinàmiques que contribueixen a la vulnerabilitat d'aquest col·lectiu. Malgrat que s'ha progressat en la sensibilització i la conscienciació sobre la violència de gènere, les dones sense llar sovint continuen sent invisibles en les dades, discursos, i polítiques públiques. Això representa una greu falta d'atenció a un col·lectiu extremadament vulnerable que necessita una resposta específica i adequada (Codina, 2023).

A través d'una revisió bibliogràfica, s'abordan les causes i les conseqüències de la violència de gènere en les dones sense llar, amb l'objectiu de generar coneixement crític i informació fonamentada. S'inclouen entrevistes amb professionals del camp i experts, que, ja sigui perquè la seva línia d'investigació principal ha estat lligada al tema, o perquè han treballat des de la intervenció directa, aportaran coneixement des de diverses perspectives.

2. El fenomen del sensellarisme femení

2.1. *Què és una "persona sense llar"? Categories ETHOS.*

El concepte de persona sense llar (en endavant PSSL) és complex i difícil de delimitar d'una forma tancada i universal. Aquestes persones acostumen a afrontar no només una greu situació de pobresa extrema, sinó que també experimenten un profund aïllament social i laboral, amb dificultats significatives per a reintegrar-se en la societat. (Panadero i Vázquez, 2016). Sovint els drets socials d'aquestes persones es veuen

afectats per pertànyer a un col·lectiu en exclusió social. En aquesta problemàtica s'hi suma un accés precari a un habitatge digne i a un treball remunerat, la carència de llaços familiars i socials dintre d'una estructura social, i l'absència de relacions en l'entorn comunitari, que habitualment desencadena en una situació de desarrelament (Sales i Sarasa, 2009).

El sensellarisme contempla en totes les seves definicions una situació d'exclusió social caracteritzada per una falta o dificultat d'accés a l'habitatge com a carència principal (Calvo, et al., 2022). Però la definició ha d'anar molt més enllà, ha de ser vist com un fenomen ampli que va més enllà de simplement pernoctar a la via pública. Generalment, sol implicar un procés dinàmic caracteritzat per períodes d'entrades i sortides de situació de carrer i, per tant, no acostuma a ser una situació permanent de viure a la intempèrie (Bachiller, 2010). És un fenomen multifactorial i multidimensional, que afecta molts o tots els àmbits de la vida, on interaccionen diversos factors econòmics, socials, culturals, estructurals, individuals, sanitaris, etc. Això dificulta una definició clara i concisa per a l'estudi científic.

Una de les tipologies més utilitzades en aquest camp és la proposta per FEANTSA (2005) (Federació Europea de Associacions Nacionals que treballen amb PSELL): la *European Typology on Homeless and Housing Exclusion* (ETHOS) (Tipologia Europea sobre la Falta d'Habitatge i l'Exclusió Residencial).

Quan pensem en una persona sense llar, sovint ens centrem en la imatge d'una persona que no disposa de residència física, i per tant deixem de donar importància a la diversitat de circumstàncies i experiències que envolten a aquesta falta d'habitatge. Les categories ETHOS pretenen revolucionar i canviar la forma en què entenem i abordem la falta d'habitatge adoptant una mirada holística i comprensiva. Aquesta tipologia permet una comprensió de les necessitats i desafiaments específics que enfronten les persones en cada categoria, la qual cosa pot facilitar el disseny i implementació de polítiques i programes més efectius per a abordar les seves necessitats particulars. A més, reconeix la diversitat de situacions que poden conduir a la falta d'habitatge i categoritza a les persones sense llar en quatre grups principals dividits en tretze subcategories de situacions d'exclusió residencial (FEANTSA, 2005).

A. SENSE SOSTRE

1. Persones vivint al ras.
 - 1.1. Espai públic o exterior.

2. Persones que passen la nit en albergs per a persones sense llar.
 - 2.1. Refugi nocturn.

B. SENSE HABITATGE

3. Persones que viuen en equipaments per a persones sense llar.
 - 3.1. Llars i albergs per a persones sense llar.
 - 3.2. Centres d'estada limitada.
 - 3.3. Allotjaments amb suport per moments de transició.
4. Persones que viuen en refugis per a dones.
 - 4.1. Refugis per a dones.
5. Persones que viuen en equipaments residencials per a immigrants
 - 5.1. Centres de recepció d'allotjament temporal.
 - 5.2. Allotjament per a treballadors immigrants.
6. Persones en procés de sortida d'institucions.
 - 6.1. Centres penitenciaris.
 - 6.2. Institucions de tractament mèdic.
 - 6.3. Cases d'acollida per a infants i joves.

C. HABITATGE INSEGUR

7. Persones que reben suport de llarga durada
 - 7.1. Residències per a persones amb suport per a persones que han estat sense llar.
 - 7.2. Centres residencials amb suport per a persones que han estat sense llar.
8. Persones que viuen en un allotjament insegur.
 - 8.1. Amb amics o familiars.
 - 8.2. Relloguer.
 - 8.3. Ocupació il·legal d'immobles.
9. Persones que viuen sota amenaça de desnonament.
 - 9.1. En procés de desallotjament per impagament de lloguer.
 - 9.2. En procés d'exclusió hipotecària.
10. Persones que viuen sota amenaça de violència.
 - 10.1. Llars amb antecedents de violència domèstica o amb denúncies interposades a la policia.

D. HABITATGE INADEQUAT

11. Persones que viuen en estructures "no convencionals" i temporals.

- 11.1. Mobile homes, caravanes, etc.
- 11.2. Edificació “no convencional”.
- 11.3. Estructures temporals.
- 12. Persones que viuen en habitatges insalubres.
 - 12.1. Habitatge no adequats per a la vida quotidiana.
- 13. Persones que viuen en situació de garberament.
 - 13.1. Habitatges ocupats fins a condicions de garberament.

2.2. *Característiques del sensellarisme femení*

En moltes ciutats i països europeus, com Barcelona, s'està veient un preocupant augment en la proporció de dones que es troben en situació de sensellarisme. Malgrat les dificultats per a quantificar aquest fenomen amb una perspectiva de gènere adequada, diversos indicadors ens alerten sobre el creixement de l'exclusió residencial femenina (Sales i Guijarro, 2017).

És important reconèixer que, encara que el sensellarisme femení pugui ser menys visible, no significa que no existeixi. Durant molt temps, s'ha considerat aquesta problemàtica com alguna cosa que afecta principalment els homes, a causa de la invisibilitat de les dones que sofreixen d'exclusió residencial. No obstant això, aquesta percepció no reflecteix la realitat (Bretherton, 2017). “Atès que el sensellarisme femení sovint resta ocult, i habitualment no es manifesta al carrer, calen mecanismes de detecció de les dones que es troben en situacions d'exclusió residencial severa sense estar pernactant al carrer” (Sales et al. 2022, p.43).

L'establiment de la tipologia ETHOS ha donat a conèixer la complexitat del fenomen de les PSELL, ampliant la comprensió de la seva realitat multidimensional i considerant diverses circumstàncies prèviament ignorades. Aquesta classificació ha llançat un fleix de llum sobre la complexitat d'aquesta problemàtica social, promovent un enfocament més integral cap al seu abordatge.

La falta d'accés a l'habitatge i els processos d'empobriment estan situant a les dones en situacions de gran vulnerabilitat, però lamentablement aquestes situacions romanen ocultes. Aquesta idea restringida del sensellarisme ens impedeix veure la veritable magnitud del problema (Calvo, et al., 2022).

Fins i tot, a Barcelona, on la pobresa té rostre de dona, el sensellarisme continua sent considerat majoritàriament com un problema que afecta els homes (Sales i Guijarro, 2017, Annex 3). Les formes d'exclusió residencial que pateixen les dones tendeixen a

romandre ocultes dins de l'àmbit privat, la qual cosa dificulta encara més la identificació i l'atenció adequada d'aquesta problemàtica. És crucial que ampliem la nostra mirada i reconeguem la realitat del sensellarisme femení per a poder abordar-lo de manera efectiva i justa (Annex 3).

L'any 2022, aproximadament la meitat (50,4%) de les persones que estaven experimentant una situació d'exclusió residencial o sense sostre en la ciutat de Girona, eren del gènere femení. A més, la gran majoria d'aquestes dones es trobaven en una condició d'habitatge insegur (Calvo, et al., 2022).

“Es considera habitatge insegur quan la persona disposa d'un espai físic on pot desenvolupar la seva vida privada, però no té permís legal d'utilització de l'allotjament” (ASSÍS, 2019). Elles assumeixen la responsabilitat de cuidar els seus fills i filles quan la parella no és present, han de trobar feina fora de la llar per a mantenir als seus fills, i quan no poden pagar el lloguer o la hipoteca, es veuen obligades a abandonar l'habitatge, enfrontant a més una major vulnerabilitat davant de situacions de violència (Fernández i Gámez, 2013).

A vegades, les dones sense llar no són reconegudes com a tal en àrees com l'atenció mèdica o els serveis dirigits a dones que han sofert violència de gènere (Fernández i Gámez, 2013). Per exemple, sovint si una dona es veu obligada a deixar la seva llar a causa de la violència que li exerceix la seva parella, se la considera en risc de violència, en lloc de ser catalogada com una dona sense llar (Bretherton, 2017). Això se suma a les adversitats considerables que enfronten per a reconstruir una llar, a causa de les dificultats en l'ocupació i l'accés a l'habitatge. En la cerca per resoldre els problemes d'habitatge sovint recorren als serveis socials, quan les xarxes de suport familiar o d'amistats fallen. Tot i això, els temors lligats a, per exemple, la por de perdre la capacitat de decisió sobre els seus fills o filles, les porta a buscar solucions informals (Sales i Guijarro, 2017).

Per a abordar adequadament aquesta problemàtica, és crucial adoptar una definició àmplia del sensellarisme, com la proposta per FEANTSA (2005) a través de la categorització ETHOS. Aquesta perspectiva obliga a dissenyar polítiques que abordin no sols la falta absoluta d'habitatge, sinó també situacions precàries, com a habitatges massificats no adequats o amenaces de desallotjament. Tot i això, actualment encara ens trobem amb uns serveis i unes metodologies d'intervenció més adequades per a necessitats tradicionalment masculines. Aquesta disparitat es reflecteix en la creació

d'equipaments i serveis des d'un punt de vista androcèntric, la qual cosa deixa desateses les necessitats específiques de les dones sense llar (Sales i Guijarro, 2017, Annex 4).

En moltes ocasions, les dones eviten els serveis disponibles per a les PSSL. Experiències de violència de gènere, per part de la parella o per part de la persona que conviu amb elles, etc., les porten a evitar serveis que estan molt masculinitzats, i que són recursos que no donen una atenció específica per la dona (Annex 1 i 4). Un exemple d'aquesta situació l'observem en el centre La Sopa, un recurs d'atenció i acollida a les PSSL situat a la ciutat de Girona, on de 66 residents en estança de llarga durada, només 8 són dones, i que tal com explica el seu director, la majoria d'elles hi ha accedit com a últim recurs que tenien disponible (Annex 1).

A Barcelona, segons la Xarxa d'Atenció a les Persones Sense Llar de Barcelona (XAPSSL) entre el 2021 i el 2022, la proporció d'homes adults en situació de sensellarisme ha disminuït fins a suposar un 48,6% del total. "La causa principal d'aquesta variació és l'obertura d'equipaments específics per a dones al llarg del 2021 motivada per un interès creixent de les entitats i l'Ajuntament de Barcelona per fer front a les situacions de sensellarisme ocult, protagonitzat més sovint per dones, i per la necessitat de disposar d'espais no mixtos i especialitzats en l'acompanyament a les dones sense llar" (Sales et al. 2022, p.43).

És important reconèixer la invisibilitat de les dones sense llar tant en la via pública com en els serveis d'atenció especialitzats per a PSSL. És fonamental implementar estratègies inclusives que abordin les necessitats específiques de les dones sense llar i els brindin les eines necessàries per a sortir d'aquesta situació de vulnerabilitat.

2.3. Diferents trajectòries i necessitats: La triple invisibilitat

La situació de les dones sense llar és complexa i entre els factors que agreugen la seva condició es troba el que podríem denominar una "triple invisibilitat": són persones sense llar, dones i víctimes potencials de violència de gènere (Herrero, 2003). Aquesta combinació de circumstàncies les exposa a riscos particulars que van més enllà de la simple falta d'habitatge.

Si bé és cert que existeix un tipus de violència que pot afectar tant homes com a dones, caracteritzada per la seva puntualitat, neutralitat quant al sexe i el seu caràcter delictiu, les PSSL, es troben en una dimensió encara més preocupant. Tant homes, com dones

que viuen al carrer estan exposats a nivells més alts de violència. El seu dia transcorre en un entorn hostil on les agressions són lamentablement comunes (Herrero, 2003).

En el cas específic de les dones sense llar, la violència de gènere es converteix en una realitat encara més apressant. Elles enfronten una doble càrrega: la violència per la seva condició de dona i la que sofreixen com a persones sense llar. Aquesta violència pot manifestar-se de diverses formes, des d'agressions físiques fins a explotació sexual, efectuades tant per homes en situació de carrer, com per aquells amb els qui tenien algun vincle abans de trobar-se en aquesta situació (Herrero, 2003).

Les dones que enfronten la realitat de viure al carrer es troben en una situació d'exclusió que va més enllà del purament residencial, econòmic o cultural. Més enllà de les etiquetes que puguin definir-les, a més són dones. Aquesta identitat femenina afegeix una capa addicional de vulnerabilitat a la seva experiència d'exclusió social (Herrero, 2003). L'impacte del carrer en les dones és més profund, moltes d'elles arriben a aquest entorn ja en una situació d'extrema fragilitat, sovint com a resultat de situacions d'abús, violència domèstica o discriminació de gènere (Annex 1).

La relació entre la violència masclista i el sensellarisme femení és innegable, especialment quan examinem les realitats del carrer. Estudis revelen que una proporció significativa de dones sense llar han experimentat violència per part de les seves parelles (Mayock et al. 2012). És evident que escapar de la violència física perpetrada per les parelles pot ser el motiu suficient o principal que porta les dones a viure al carrer. Una necessitat de fugir d'entorns familiars i xarxes socials conflictives afebleix la seva capacitat per a accedir a alternatives informals davant la falta d'habitatge (Sales i Guijarro, 2017). Una vegada al carrer, les dones continuen enfrontant problemes de violència i pressió sexual amb major intensitat que els homes. La por i la sensació d'inseguretat es converteixen en factors determinants que les porten a buscar estratègies alternatives per a evitar dormir en espais públics (Mayock et al. 2012).

3. Rols de gènere i sensellarisme

Les característiques del sensellarisme femení tenen les seves arrels profundes en el sistema patriarcal, una estructura que ha dominat les societats durant segles. Només des d'aquesta perspectiva podem entendre plenament la complexitat d'aquesta realitat, ja que el patriarcat impregna totes les dinàmiques i estructures socials (Annex 3).

Butler (1990), defensa que el gènere no és una característica biològica inherent, sinó una construcció social i cultural que es reprimeix a través de les nostres accions i interaccions. El gènere és una forma de *performance* que es produeix a través de les nostres accions i discursos. No és una cosa que es "té" o es "és", sinó que es "fa" a través de la repetició i la iteració de rols i comportaments que es consideren "normals" per a cada gènere. Aquesta perspectiva qüestiona les nocions tradicionals de gènere com a categories naturals i biològiques, i en el seu lloc, destaca la importància de la construcció social i cultural en la formació de la identitat de gènere.

Les dones sense llar comparteixen moltes similituds amb els homes en aquesta situació, com ara la manca de sostre, l'accés limitat als recursos bàsics i la vulnerabilitat a diversos perills de carrer (Puente, 2022). La discriminació de gènere, els rols de gènere tradicionals i la falta d'oportunitats per a les dones són factors que contribueixen significativament al fenomen del sensellarisme femení. A més, sovint, elles es troben en situacions de violència domèstica o de relacions de poder desiguals que les obliguen a abandonar les llars a la recerca de seguretat (Alonso et al. 2020). El sensellarisme femení requereix una comprensió profunda de les interseccions entre el patriarcat, la pobresa i la discriminació de gènere.

Històricament, les dones han estat assignades a rols centrats en l'àmbit familiar, de cuidadora i les relacions socials. D'altra banda, els homes s'han identificat fortament amb el seu rol laboral i la seva capacitat d'obtenir diners per mantenir la casa (Sales i Guijarro, 2017). En la construcció de la masculinitat, al carrer, "tendeixen a expressar una masculinitat molt clàssica i tradicional, és la llei del més fort" (Annex 3).

Com hem dit, el fenomen del sensellarisme femení sovint es relaciona estretament amb el seu entorn familiar. No sols les dones es veuen afectades per la falta d'habitatge, sinó que també enfronten la incapacitat de proporcionar una llar estable per a les seves famílies. La relació de gènere i pobresa sovint les deixa en una posició precària, on l'absència de recursos i de suport les deixa vulnerables davant a la pèrdua d'habitatge (Díaz, 2014). La falta d'accés a feines estables, els baixos ingressos i la violència domèstica són només alguns dels factors que contribueixen a aquest problema.

No sols enfronten les dures condicions de viure en un entorn predominantment masculí, sinó que també pateixen el pes addicional de ser jutjades per suposadament abandonar el seu paper tradicional de cuidadores en l'àmbit domèstic. La ruptura de relacions familiars és vista com un fracàs personal i afegeix una càrrega emocional immensa

(Sales i Guijarro, 2017, Annex 3). La societat sembla exigir-les més, com si haguessin de demostrar constantment el seu valor, ja que una dona al carrer és considerada una anomalia social (Annex 2). Un exemple el trobem en el centre La Sopa (Annex 1), on hi ha una part denominada “zona de baixa exigència” que està específicament destinada a homes, on poden estar estades curtes, i els requisits per quedar-s’hi són simplement el bon comportament i no fragmentar el benestar col·lectiu. No existeix un recurs similar destinat a dones. Elles, per poder accedir a certs recursos han de complir amb uns requisits superiors i més exigents (Annex 1 i 4).

En resum, l'estigma en el sensellarisme afecta de manera diferent a homes i dones. Les dones enfronten més dificultats per a accedir a recursos i serveis a causa de normes de gènere restrictives. La masculinització dels serveis sovint les deixa desateses amb rols de gènere que empitjoren la seva situació. A més, com veurem a continuació, enfronten un major risc de violència de gènere i altres abusos condicionats pels rols de gènere, que influeixen en com perceben i denuncien aquesta violència.

4. Conceptualització de la violència de gènere

4.1. Violència contra les dones. Definicions i formes de violència de gènere.

La violència engloba actituds o comportaments que violen i priven als éssers humans d'aspectes essencials com la integritat física, psicològica o moral, així com dels seus drets i llibertats.

A més de la violència directa, com a agressions físiques o psicològiques, existeixen formes menys visibles però igualment perjudicials. La violència estructural impedeix cobrir les necessitats bàsiques a causa de desigualtats com: la falta d'ingressos, d'habitatge, serveis sanitaris i educatius. D'altra banda, la violència cultural es manifesta a través d'aspectes simbòlics que justifiquen o legitimen la violència estructural o directa, normalitzant situacions violentes (Fundació Mambré, 2006). Desemascarar aquestes formes de violència implica comprendre els mecanismes psicològics que simplifiquen i divideixen a la societat. Les causes de la violència directa solen estar relacionades amb la violència estructural o cultural, derivant en situacions d'abús de poder o injustícia social (Fundació Mambré, 2006).

La violència contra les dones engloba totes les formes de violència esmentades, però amb un enfocament de gènere. A més de la violència directa, com l'abús físic o

psicològic, existeix la violència estructural, reflectida en la desigualtat de gènere que limita l'accés a recursos bàsics i serveis d'atenció. La violència cultural es manifesta en les normes i els valors que justifiquen el control i la dominació tradicionalment masculina. Desemascarar aquestes formes de violència implica desafiar les estructures patriarcals arrelades a la societat.

És un fenomen complex que es basa en la desigualtat, subordinació i relacions de poder per raons de gènere. Es caracteritza perquè generalment s'exerceix sobre les dones per part d'aquells que estan o han estat lligats a elles per relacions d'afectivitat, amb l'objectiu de produir mal i aconseguir el control sobre elles. És un problema que afecta dones de qualsevol estrat social, nivell educatiu, cultural o econòmic (LO 1/2004).

Pot adoptar diferents formes, incloent-hi la violència física, sexual, psicològica, emocional i econòmica, i pot manifestar-se en la vida pública o privada (ONU, 1993). La violència física és la més visible, i pot incloure agressions físiques com empentes o cops. La violència psicològica és més subtil, i inclou amenaces, insults, menyspreu i control emocional. La emocional, inclou aïllament, humiliació i manipulació, i la sexual va des de l'abús, la violació, fins a l'explotació sexual (ONU, 1993).

Com hem vist anteriorment, la cultura patriarcal, que fomenta la desigualtat entre els gèneres, és un dels fonaments d'aquesta violència. Sota aquesta cultura, es perpetuen patrons de violència basats en costums masculistes que concedeixen a les dones a un paper subordinat respecte als homes. Els estereotips de gènere i els rols tradicionals també contribueixen a aquesta problemàtica, limitant la llibertat i l'autoexpressió de les dones (Annex 3). A més, la disparitat econòmica entre homes i dones pot ser un factor determinant, ja que la manca de recursos pot deixar les dones en una posició de dependència econòmica de les seves parelles, augmentant la seva vulnerabilitat davant la violència (Annex 4). Factors psicològics com la baixa autoestima i la dependència emocional també poden alimentar aquesta dinàmica de violència. Les institucions socials i educatives, en molts casos, no només no ajuden a erradicar aquest fenomen sinó que, involuntàriament, contribueixen a la seva perpetuació perquè no proporcionen suficients recursos per a prevenir-la i protegir les víctimes (Annex 3 i 5).

Pot tenir un impacte profundament negatiu en la salut física, mental i emocional de les persones afectades (Organització Mundial de la Salut, 2021). Les formes de violència com la exercida per la parella (física, sexual i psicològica) i les agressions sexuals poden desencadenar una sèrie de problemes de salut a curt i llarg termini, especialment en les dones.

Entre les conseqüències de la violència de gènere es troben una àmplia gamma de problemes de salut, incloses lesions físiques, trastorns mentals com l'estrès posttraumàtic, la depressió i l'ansietat, així com problemes de salut sexual i reproductiva com les disfuncions sexuals i els embarassos no desitjats. A més, les víctimes poden experimentar dificultats emocionals com ansietat i baixa autoestima, problemes d'aïllament social i dificultats en les relacions personals i laborals (Organització Mundial de la Salut, 2021).

4.2. Impacte de la violència de gènere en les dones sense llar

Les trajectòries vitals són crucials per a entendre el sensellarisme femení. Experiències d'abusos, pobresa i discriminació impacten de manera única a les dones, influint en el seu accés a recursos i xarxes de suport, i modelant les seves experiències al carrer (Ajuntament de Barcelona, 2020). Durant l'adolescència, les desigualtats socials i la falta de protecció en la infància poden predisposar a les dones cap a l'exclusió social. Les dones sense llar tenen taxes més altes d'abús sexual en aquesta etapa en comparació amb ells (Moreno et al. 2021). Aquest període crític marca l'inici de trajectòries vitals, que, influenciades per factors com la violència domèstica o la inestabilitat econòmica, poden conduir al sensellarisme femení. En l'edat adulta i la vellesa, el sensellarisme femení es relaciona amb l'escassetat d'ocupació, la pobresa, els desafiaments per a accedir a l'habitatge, ruptures familiars, aïllament social i problemes de salut mental, però a més, a partir dels divuit anys, elles són més exposades a patir violència física (Moreno et al. 2021).

Existeix una forta correlació entre l'historial d'abús sexual infantil entre dones sense llar, i la revictimització a la edat adulta, fet que pot contribuir a la seva vulnerabilització (Rivas et al. 2021). Els serveis per a PSLL raras vegades tracten experiències passades de victimització i els seus impactes, la qual cosa inclou lesions, problemes de salut física i trauma. Normalment es limiten a proporcionar els serveis bàsics. Els proveïdors d'aquests serveis han de prendre accions per a prevenir la violència i tractar les seves conseqüències de manera més efectiva, per exemple, proporcionant grups de suport per a elles (Calvo et al, 2021).

Els Successos Vitals Estressants (SVE) són esdeveniments significatius en la vida de les persones, i rellevants pel seu desenvolupament, i que han sigut percebudes com extremadament estressants, amenaçats o perjudicials (Guillén et al. 2023). Existeix una

associació significativa entre esdeveniments traumàtics i pitjor salut mental en dones sense llar (Guillén et al. 2023).

Aquests SVE poden suposar riscos per a la salut mental, ja que generen tensions i desafiaments que afecten el benestar psicològic i emocional (Vázquez et al. 2016, Annex 5). Aquests factors predisposants inclouen experiències traumàtiques en la infància com a maltractaments, agressions físiques, abandonaments, abús emocional i psicològic, experiències de victimització, violència familiar, i progenitors amb problemes de salut mental o addiccions (Guillén et al. 2023). En l'edat adulta, suposen la pèrdua de l'ocupació i l'habitatge, la ruptura de vincles familiars, processos de dol, separacions, i trastorns de salut física, mental o addiccions. Aquests esdeveniments poden desencadenar situacions de sensellarisme en dones, mostrant la interacció complexa entre el passat i el present en la trajectòria cap a l'exclusió residencial (Vázquez et al. 2016).

Les PSLL experimenten més esdeveniments traumàtics al llarg de la seva vida, en comparació amb les persones en general (Moreno et al. 2020, Annex 5). A més, les dones es veuen especialment afectades per aquests successos vitals estressants (Vázquez et al. 2016, Annex 5). Elles tenen més probabilitats que els homes d'haver sofert abusos físics o sexuals en la infància, així com violència o abús en l'edat adulta. L'acumulació i la intensitat d'aquests traumes les tornen més vulnerables (Matulic et al. 2019).

L'estudi *Women, domestic and family violence and homelessness* (citat a Matulic et al. 2019), ressaltava la complexitat dels factors que poden portar les dones a experimentar la falta d'habitatge com a resultat de la violència domèstica o familiar. No existeix un únic camí que condueixi a les dones a la falta d'habitatge a causa de la violència, ni un perfil específic de dona sense llar que es trobi en aquesta situació per aquesta raó. No obstant això, s'identifiquen algunes característiques comunes entre aquestes dones, com la pobresa i la falta d'ingressos (Matulic et al. 2019). Un altre factor rellevant és l'historial d'abusos durant la infància, inclosos els abusos sexuals, que augmenten les possibilitats de que les dones siguin víctimes de violència de gènere per part de la seva parella (Matulic et al. 2019, Annex 3).

Les dones sense llar sofreixen violència de gènere abans i durant la seva estada al carrer. Predomina la violència patida abans de ser al carrer. Normalment, es caracteritza per donar-se en un context intrafamiliar, procedent principalment de la parella (Ajuntament de Barcelona, 2020). Acostuma a ser una violència mantinguda i repetida

en el temps (no puntual), i no és habitual que sigui denunciada. A més, és múltiple, ja que compagina el maltractament físic, psicològic i l'abús sexual (Herrero, 2003).

La violència de gènere acompanya a les dones en situació de sense llar al llarg de la seva vida. De forma específica, en l'àmbit de la parella, és molt freqüent aquest tipus de violència (Moreno et al. 2020). Prop del 60% de les dones reconeixen haver sigut víctimes en algun moment de la seva vida (Annex 5). Tot i això, és molt comú que es produeixi una distorsió entre el que les dones perceben i el que realment pateixen, és a dir, hi ha dones que no identifiquen com violència algunes experiències que poden haver patit. Per això, quan es pregunten per situacions de forma més concreta, el percentatge augmenta per sobre del 75% (Annex 5). D'aquesta forma, podem considerar el fet que les dones pateixin aquest tipus de violències, i no siguin ateses, o no aconseguixin l'atenció adequada, pot facilitar la seva arribada a la situació de sense llar (Rivas et al. 2021, Annex 5). Aquests esdeveniments, sens dubte, constitueixen una motxilla de SVE que deixen una profunda empremta en l'àmbit psicològic d'aquestes dones (Annex 4). Es troben soles i atrapades en situacions molt complexes que poden desencadenar en sensellarisme. Situacions que provoquen que quan la dona decideix marxar no tingui recursos per subsistir, o per prendre decisions apropiades a l'hora de resistir al carrer (Annex 3).

Per tant, "ens adonem que la proporció de dones que han patit violència masclista i que estan a dispositius per persones sense llar o que acaben al carrer és altíssima, i és més, probablement, en totes les seves biografies la violència masclista està molt present" (Annex 3).

Lorente (citada en Herrero, 2003), explica que haver estat testimoni o víctima de violència durant la infància o adolescència emergeix com un factor significatiu en la dona que posteriorment es converteix en víctima de violència de gènere en la seva edat adulta. Segons aquest autor, això no implica una predisposició especial, sinó més aviat una inclinació cap a una forma particular de relació caracteritzada per la submissió i la normalització de certes conductes, en la qual el llindar de tolerància a la violència no és nul, sinó que tendeix a augmentar amb el temps.

Laura Codina (2023) explica la trajectòria vital d'una dona a través de la qual veiem com aquests SVE i altres factors de risc, fan que dones que han viscut experiències de violència a edats molt primerenques, estiguin més exposades a acabar en situació de sense llar:

“Va néixer en una família humil i desestructurada de Girona. Des de sempre, els seus referents havien escollit les vies del consum de tòxics i havien deixat desemparats els menors. Les situacions de violència i abús intrafamiliar eren presents i recurrents, arribant al punt de passar una temporada sota la tutela dels serveis públics de protecció del menor” (Codina, 2023, p.173). Durant l’adolescència va començar una relació de parella. Als vint anys varen tenir el primer fill, i al cap de dos anys, en van tenir un altre. “Quan menys s’ho esperaven, Joan (la seva parella) va haver d’entrar a complir condemna en un centre penitenciari i ella es va quedar sola, amb dues criatures petites i vivint a casa els pares de Joan. La situació no va durar gaire. Van començar els consums abusius de drogues i la desatenció dels menors” (Codina, 2023, p.173). Finalment, serveis socials van intervenir per protegir els menors i van procedir a una retirada de la custòdia. “Ella relatava: «Sentia que tothom em jutjava, em deia que no feia bé de mare i em vaig anar quedant sola. Molt sola. La muntanya es va anar fent gran i no vaig trobar on sostenir-me ni on demanar ajuda». No va remuntar. Tot el que va passar després la va anar arrossegant a una situació d’extrema vulnerabilitat, fins a arribar al carrer” (Codina, 2023, p.174).

Un cop al carrer, les dones són extremadament vulnerables a seguir patint violència, és per això que es donen moltes situacions on la dona, per por d’arribar a una situació de sense llar literalment, que entén com un risc major, aguanten situacions de violència molt extremes (Annex 5). Fins i tot, algunes afirmen preferir estar en situacions on són violades i maltractades per una sola persona, a estar al carrer i ser víctimes de agressions múltiples (Annex 3). Com que pateixen tanta violència al carrer, activen totes les xarxes socials que tenen disponibles per no quedar-s’hi, encara que això suposi viure situacions molt complicades.

Els homes sense llar també pateixen violència, però pateixen una violència diferent. Ells tendeixen a experimentar més esdeveniments relacionats amb l’abús de substàncies, problemes legals, alcoholisme, queixes policials, arrestos e empresonament (Moreno et al. 2021). Elles pateixen una violència exercida majoritàriament per homes, que moltes vegades són exparelles, parelles, o parelles de carrer, per tant, podem considerar que els principals factors de risc tenen a veure amb el fet de ser dona, i amb el fet que l’agressor sigui un home (Annex 2). “Tothom que està al carrer parla de la por que suposa. Els homes tenen por a les agressions i a què els robin, però les dones, a totes aquestes pors han d’afegir la por a l’agressió sexual” (Annex 3).

5. Sensellarisme femení i violència de gènere: Perspectiva criminològica

Quan parlem de criminalització de la pobresa ens referim a el procés mitjançant el qual les persones que viuen en situacions de pobresa són estigmatitzades, marginades o fins i tot perseguides per activitats que són, en gran manera, una conseqüència de la seva situació econòmica (Sales i Sarasa, 2009). S'inclouen polítiques que penalitzen la falta d'habitatge, com les lleis que prohibeixen dormir en espais públics o que restringeixen la possibilitat d'accedir a refugis. Aquestes mesures no aborden l'arrel del problema, sinó que simplement el castiguen (Sales i Sarasa, 2009).

Les PSLL sovint enfronten condicions extremes de pobresa i exclusió social, i són objecte de lleis i polítiques que penalitzen la seva falta d'habitatge, com les prohibicions de dormir en espais públics. Aquesta criminalització no sols perpetua la seva marginalització, sinó que també dificulta encara més el seu accés a habitatge, a l'ocupació i als serveis socials (Sales i Sarasa, 2009). Com hem vist, la falta d'opcions segures i accessibles crea un cicle d'exclusió i vulnerabilitat, augmentant el seu risc de sofrir abusos i perpetuant la seva situació de falta d'habitatge.

En aquest context, les dones sense llar enfronten desafiaments addicionals, com la violència de gènere i l'explotació sexual, la qual cosa les fa encara més vulnerables a la persecució i l'estigma (Annex 3). La criminalització de la pobresa sovint empitjora la seva situació en dificultar l'accés a refugis segurs i serveis de suport. A més, la falta de recursos específics per a dones sense llar perpetua la seva invisibilitat i limita les seves opcions per a sortir de la situació de carrer, aprofundint la seva marginació i sofriment.

La criminologia ofereix una mirada multidisciplinària que permet abordar i comprendre la relació entre el sensellarisme i la violència de gènere. El sensellarisme és el resultat de factors estructurals i socials com la pobresa, la manca d'accés al mercat laboral, i les desigualtats de gènere. Com hem vist, aquests factors poden contribuir augmentant el risc de ser víctimes de violència de gènere (Annex 3). Al llarg de les seves trajectòries vitals sovint experimenten múltiples situacions estressants, com la violència domèstica o l'abús sexual. Aquestes experiències traumàtiques augmenten la seva vulnerabilitat a tornar a ser víctimes de violència de gènere, i per tant, a la revictimització (Annex 2). S'afegeix l'accés limitat als serveis d'atenció i suport, i recursos com refugis. Aquesta manca d'accés pot deixar-les en una situació d'aïllament i desprotecció davant la violència.

La criminologia feminista és una teoria criminològica que parteix de la criminologia crítica. Se centra en l'estudi de la delinqüència, la justícia penal i els sistemes legals des d'una perspectiva feminista (Smart, 1976). Es basa en la idea que les experiències de les dones, així com les desigualtats de gènere, han de ser tingudes en compte en analitzar el crim i el càstig. A més, cerca desafiar les estructures patriarcals i les normes de gènere que poden contribuir a la victimització de les dones, així com a la discriminació en el sistema de justícia (Smart, 1976).

Així doncs, proporciona un nou enfocament sobre la violència contra les dones en qüestionar i desafiar els paradigmes patriarcals i androcèntrics que han dominat la criminologia tradicional. Aquesta perspectiva feminista es basa en la comprensió de la violència contra les dones no com un fenomen aïllat, sinó que, considera que està estretament relacionat amb l'estructura social i la política patriarcal que ha perpetuat l'opressió i la subordinació de les dones al llarg de la història (Méndez, 2021). Aquest corrent crític va suposar un canvi significatiu en la forma en què s'abordava el tema de la criminalitat i la violència, passant d'una perspectiva que se centrava en la biologia i la psicologia de les dones a una que se centrava en la sociologia i la política de gènere. Aquesta perspectiva sosté que la violència contra les dones és un instrument de control i dominació que s'utilitza per a perpetuar la desigualtat de gènere (Méndez, 2021). També ha destacat la importància de considerar la violència contra les dones en el context de la violència de gènere, que inclou la violència familiar, l'abús, l'assetjament i l'explotació sexual.

6. Conclusions

El sensellarisme femení es manifesta de manera menys evident que el masculí, ja que generalment ocorre en contextos menys visibles, com a habitatges precaris o insegurs, la qual cosa es denomina com a sensellarisme ocult. “Estem parlant de dos fenòmens que recorren en paral·lel, que tenen unes causes o arrels similars, però són pràcticament diferents” (Annex 3). Les dones solen arribar a la situació de carrer en condicions extremadament vulnerables, amb experiències traumàtiques i una major dependència econòmica a causa de factors de gènere. La violència masclista i la falta d'independència econòmica són desencadenants comuns que trenquen les xarxes relacionals i exposen a les dones al sensellarisme.

És essencial abordar aquestes problemàtiques des d'una perspectiva de gènere, reconeixent les diferències en les causes i trajectòries entre homes i dones sense llar.

La invisibilitat d'aquestes dones ressalta la necessitat de recursos específics adaptats a les seves necessitats. L'atenció integral, enfocada en les múltiples i complexes necessitats d'exclusió residencial, es considera fonamental per al seu abordatge. Donada la multicausalitat del sensellarisme, es requereix una aproximació integral i de gènere per a la seva atenció i acompanyament. Això implica adoptar instruments de diagnòstic i estratègies d'intervenció que promoguin la igualtat entre dones i homes. Aquesta perspectiva de gènere no sols revela les desigualtats, sinó que també destaca la importància d'advocar pels drets i la dignitat de totes les persones afectades pel sensellarisme.

L'abordatge del sensellarisme femení i la violència de gènere des d'una perspectiva criminològica requereix una combinació d'enfocaments preventius, d'intervenció i de reinserció per enfrontar les arrels estructurals d'aquests problemes i garantir una resposta eficaç. Les estratègies de prevenció, centrades en l'eliminació de les causes del sensellarisme femení i la violència de gènere, poden incloure la implementació de programes educatius que promoguin la igualtat de gènere i la prevenció de la violència des de les primeres etapes de la vida. A més, a través de polítiques de benestar social i econòmic, es poden reduir les desigualtats de gènere millorant d'aquesta forma, l'accés a recursos com llars i habitatges assequibles que són essencials per prevenir el sensellarisme femení.

És crucial millorar els serveis d'atenció a les víctimes de violència de gènere, que a més es troben en situació de sense llar, habitatge insegur o inadequat. Per garantir una resposta adequada, cal que s'adaptin a les necessitats de les dones que es troben en aquestes situacions de vulnerabilitat, incloent-hi aquelles que pertanyen a grups socials marginalitzats. Això pot incloure l'establiment de centres d'acollida segurs i accessibles, programes de suport psicològic i emocional, i assistència jurídica per a les víctimes de violència de gènere. Cal l'adopció de polítiques que protegeixin els drets de les dones, penalitzin la violència de gènere i garanteixin l'accés a recursos i serveis adequats per a les víctimes, i així evitar la revictimització.

A més, és sumament important la sensibilització de la societat i la formació dels professionals que treballen amb dones per canviar les actituds i les pràctiques que perpetuen aquests problemes. La sensibilització del públic pot realitzar-se mitjançant campanyes de conscienciació i educació sobre la violència de gènere i les seves conseqüències socials. D'altra banda, la formació, conscienciació i sensibilització del personal sanitari, social i legal pot millorar la detecció precoç i la resposta adequada a les situacions de violència de gènere en dones sense llar.

En conclusió, és necessari promoure una cultura de respecte i igualtat de gènere per abordar les arrels profundes de la violència de gènere i el sensellarisme femení. Això implica desafiar les normes de gènere nocives i fomentar relacions saludables i respectuoses entre els gèneres. L'educació en igualtat de gènere des de la infància i la promoció de models positius de masculinitat i feminitat poden contribuir a canviar les actituds i els comportaments que perpetuen la violència i la desigualtat de gènere. Per abordar aquest tipus de violència s'han d'adoptar estratègies multidisciplinàries, inclusives i orientades a les necessitats de les víctimes. L'enfortiment dels serveis d'atenció a les víctimes, la implementació de polítiques públiques eficaces i la promoció d'una cultura de respecte i igualtat de gènere són passos crucials per crear una societat més segura i justa per a totes les persones.

7. Bibliografia

- ASSÍS. (2019). Sensellarisme. *assis.cat*. <https://www.assis.cat/sensellarisme/>
- ASSÍS. (2020). Com arriben les dones a una situació de sense llar?. *assis.cat*. <https://www.donessensellar.org/texto-coneixer-mes-2>
- Ajuntament de Barcelona. (2020). *Mesura de govern per a la prevenció del sensellarisme femení i la introducció de la perspectiva de gènere en l'atenció a les persones sense llar a Barcelona*. https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/bitstream/11703/120976/1/2020_mesura_govern_sensellarisme_ca.pdf
- Alonso, A., Palacios, J., i Iniesta, A. (2020). Mujeres sin hogar en España: Narrativas sobre género, vulnerabilidad social y efectos del entramado asistencial. *Revista de Ciencias Sociales*, 15 (2), 375-404. <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/7719657.pdf>
- Bachiller, S. (2010). Exclusión, aislamiento social y personas sin hogar. Aportes desde el método etnográfico. *Revista Zerbitzuan* 47. Núm. junio 2010. Pág. 63-73. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3262816>
- Bretherton, J. (2017). Reconsidering gender in homelessness. *European Journal of Homelessness*, 11(1). https://www.feantsaresearch.org/download/feantsa-ejh-11-1_a1-v045913941269604492255.pdf
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge.
- Calvo, F., Rodríguez-Moreno, S., Pares, A., Fábregas, C., i Lucena, V. (2022). Capítulo 6: Recuento y perfil psicosocial de personas en situación sin hogar de la Ciudad de Girona: Una experiència comunitària y de participación. Molero, M.M., Simón, M.M., Gázquez, J.J., Barragán, A.B., Martos, A., i Molina, P. (complidors). *Investigacion y practica en contextos clinicos y de la salud*. Editorial DYKINSON, S.L. Madrid. (p. 63-74)
- Calvo, F., Watts, B., Panadero, S., Giralt, C., Rived-Ocaña, M., i Carbonell, X. (2022). The prevalence and nature of violence against women experiencing homelessness: A

quantitative study. *Violence against women*, 28(6-7), 1464-1482.
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/10778012211022780>

Codina, L. (2023). Triplement invisibles: dona, sense llar i drogodependent. Calvo, F. (coord.). *El sensellarisme com a patologia dual. Casos pràctics d'intervenció socioeducativa en drogodependències*. Editorial Documenta Universitaria. (p. 171-179)

Díaz, M. (2014). Mujeres sin hogar. Aproximación teórica a una situación de desprotección, vulnerabilidad y exclusión. Materiales CiP. Informe número 9. Institut de Ciències Polítiques y Socials. Universitat Autònoma de Barcelona.
<https://ddd.uab.cat/pub/estudis/2014/181847/mujsinhoga2014n09.pdf>

FEANTSA. (2005). European Typology on Homeless and Housing Exclusion (ETHOS). *feantsa.org*. <https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion>

Fernández, P., i Gámez, T. (2013). La invisibilidad de las mujeres sin hogar en España. *Revista De Psicología*, 22(2), Pág. 42–52. <https://doi.org/10.5354/0719-0581.2013.30852>

Fundació Mambré. (2006). Informe: violencia directa, estructural y cultural contra las personas en situación de sin hogar en España. *fundaciomambre.org*.
<https://www.fundaciomambre.org/pubdocs/violencia-directa-estructural-y-culturalpdf.pdf>

Guillén, A. I., Panadero, S., i Vázquez, J. J. (2023). The effects of traumatic events on mental health among women experiencing homelessness: a longitudinal study. *Violence against women*, 10778012231178002.
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/10778012231178002>

Herrero, I. (2003). Mujeres sin hogar y violencia de género. La triple invisibilidad. *Cuadernos de Trabajo social*. Vol.16. Pág. 265-268.
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=857754>

Larrauri, E. (2013). ¿Qué es la criminología?. *InDret* 3/2013. <https://indret.com/wp-content/themes/indret/pdf/983.pdf>

Ley Orgánica 1/2004 (28 diciembre). *Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género*. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2004-21760>

Matulic, M.V., De Vicente, I., Boixadós, A., i Caïs, J. (2019). Las mujeres sin hogar: realidades ocultas de la exclusión social. *Trabajo Social Global – Global Social Work*, 9(16), p. 48-68.

<https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/7043665.pdf&ved=2ahUKEwih37W5zOeFAxXiVvEDHbcaDuAQFnoECB0QAQ&usg=AOvVaw0yvtrozFpSqT9tcdk4KDUR>

Mayock, P., Sheridan, S., i Parker, S. (2012). Migrant women and homelessness: the role of gender-based violence. The role of Gender-based Violence. *European Journal of Homelessness*. <https://www.feantsaresearch.org/download/article-3-44464520364946263931.pdf>

Méndez, J. (2021). Criminología feminista. Una revisión bibliográfica. *Asparkía. Investigación Feminista*, (39), 233–253. <https://www.e-revistas.uji.es/index.php/asparkia/article/view/4584/6774>

Moreno, S., Vázquez, J. J., Roca, P., i Panadero, S. (2021). Differences in stressful life events between men and women experiencing homelessness. *Journal of community psychology*, 49(2), 375-389. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/jcop.22465>

ONU. (1993). Declaration on the Elimination of Violence against Women. General Assembly. Resolution 48/104. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/eliminationvaw.pdf>

Organización Mundial de la Salud (OMS). (2021). Violencia contra la mujer. *Who.int*. <https://www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>

Pallarés, M. (2012). *Violencia de género. Reflexiones sobre la relación de pareja y la violencia contra las mujeres*. Marge Books.

Panadero, S. i Vázquez, J.J. (2016). *En las fronteras de la ciudadanía. Situación de las personas sin hogar y en riesgo de exclusión social en Madrid* (131 pp.) Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá. ISBN: 978-84-16599-28-8. <https://ebuah.uah.es/dspace/handle/10017/26604>

- Puente, P. (2022). El sinhogarismo desde una perspectiva de género. Especial referencia a las experiencias de violencia a lo largo de la vida. *Revista de Derecho Penal y Criminología*, (27). <https://revistas.uned.es/index.php/RDPC/article/download/31052/25041>
- Rivas, E., Panadero, S., i Vázquez, J. J. (2021). Intimate partner sexual violence and violent victimisation among women living homeless in Madrid (Spain). *Journal of community psychology*, 49(7), 2493-2505. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/jcop.22619>
- Sales, A. i Sarasa, S. (2009). Itinerarios y factores de exclusión social. *Síndica de Greuges de Barcelona*. https://www.sindicaturabarcelona.cat/wp-content/uploads/2020/11/itineraris.es_.pdf
- Sales, A. i Guijarro, L. (2017). Mujeres sin hogar. La invisibilización de la exclusión residencial femenina. *Revista de investigació y anàlisis social*. Barcelona Societat. núm. 21 (p.81-89). <https://ajuntament.barcelona.cat/dretssocials/sites/default/files/revista/revista-barcelona-societat-21-cat.pdf>
- Sales, A., Ayguasenosa, N., Roca, J. i Rivera, C. (2022). Diagnosi 2022. La situació del sensellarisme a Barcelona. Evolució i relació amb el mercat laboral. *Barcelona: Xarxa d'Atenció a les Persones Sense Llar de Barcelona (XAPSELL)*. <https://ajuntament.barcelona.cat/dretssocials/sites/default/files/arxius-documents/situacio-sensellarisme-barcelona-diagnosi-2022.pdf>
- Smart, C. (1976). *Women, crime and criminology: a feminist critique*. Routledge & Kegan Paul.
- Vázquez, J.J., Rodríguez, S.I., Roca, P. y Panadero, S. (2016). Sucesos vitales estresantes en mujeres en situación sin hogar. En *Mujeres e investigación. Aportaciones interdisciplinares : VI Congreso Universitario Internacional Investigación y Género (611-624)*, Sevilla: SIEMUS (Seminario Interdisciplinar de Estudios de las Mujeres de la Universidad de Sevilla). https://idus.us.es/bitstream/handle/11441/51814/Pages%20from%20Investigacion_Genero_16-2.pdf?sequence=1&isAllowed=y

8. Annexos

Per a la realització del treball s'han dut a terme una sèrie d'entrevistes a diferents professionals de l'àmbit per a poder adquirir una visió més completa del fenomen que ens ocupa. A continuació es troben les transcripcions. Cal tenir en compte que només s'han transcrit aquelles parts de les entrevistes que són d'interès pel treball.

8.1. *Annex 1: Transcripció entrevista Carles Fàbregas*

Per entendre el fenomen del sensellarisme femení, és interessant veure com s'organitzen alguns dels serveis destinats a persones sense llar. Per això, s'ha entrevistat a Carles Fàbregas, director del centre d'acollida per a PSELL, La Sopa, situat a la població de Girona.

- *En el centre La Sopa, hi ha algun programa específic dirigit a dones?, com s'organitza i s'estructura el centre? Quan arriba una persona, quin és el protocol que es segueix?*

La Sopa és un recurs d'acollida a persones en situació de sense llar. Dintre de la situació sense llar hi ha diferents tipus, és a dir, existeix una tipologia molt àmplia. Hi ha una descripció, no sé si la coneixes, que es diu ETHOS. Nosaltres atenem els que estan dormint al carrer, que serien els que conformen la primera categoria; la gent que està acollida temporalment, doncs perquè per exemple es troben en una situació d'emergència i no poden estar dintre la casa durant el dia, aquesta seria la segona categoria; i per últim, la tercera seria persones les persones que tenim aquí acollides amb situació de llarga estada perquè fan plans de treball.

Una mica els objectius de La Sopa són dos: un és crear les condicions bàsiques, és a dir, cobrir les necessitats bàsiques de les persones perquè puguin fer una millora de la seva situació, és a dir, donar les condicions bàsiques perquè puguin millorar; el segon objectiu, és fer difusió i sensibilització, una mica, sobre el tema del sensellarisme.

A partir d'aquí, les persones que venen, són persones que venen directament al centre a fer demanda, o persones derivades per altres serveis, com per exemple per Creu Roja, Càritas, de l'hospital, o de serveis socials de primària.

Nosaltres seríem un servei social de primària per a les persones sense sostre.

[...]

Actuem com a servei bàsic, és a dir, seríem una primària de la ciutat però específicament dirigit a les persones sense sostre. No som un servei especialitzat, sinó, som un servei bàsic d'atenció.

Quan la gent ve directament a fer demanda, el que fem és, en primer lloc, els hi donem uns serveis mínims, és a dir, serveis de menjador, dutxa, rentadora, etc., mentre es troben en espera d'atenció amb els serveis de treball social d'aquí al centre o amb el tècnic. Un cop s'ha fet la valoració pel tècnic, fa una diagnosi de la situació de la persona, i es valora si aquesta persona és propensa a poder fer un pla de treball o no.

Un pla de treball seria un pla de millora, com per exemple, s'observa una persona que té problemes amb drogues i vol deixar de consumir, doncs, es fa un pla de treball amb ell marcant uns tempos, marcant una ruta i processos, per aconseguir l'objectiu de deixar de tenir una addicció, per exemple.

Hi ha una part del centre, que conforma la zona de centre de dia, on resideixen les persones que no tenen un pla de treball i en principi és de curta estada. Després hi ha la part d'aquí dalt, que és la part on hi ha la gent acollida que fa plans de treball. Les persones que estan a baix poden estar entre una setmana, quinze dies o un mes acollides com a màxim. I els que estan aquí dalt, poden estar de forma indefinida, depèn del seu pla de treball.

- *En el centre hi ha dones? Es preveu un espai específic per elles?*

Nosaltres tenim dones, i sí, atenem dones, però dir-te que si en el centre hi ha un total de 66 places, únicament hi ha 9 places destinades a dones.

- *Per què ja està previst així, o perquè realment venen menys dones?*

El tema és que normalment és complicat que s'ompli aquest espai.

- *Per quin motiu creus que no s'omple?*

Les dones normalment no volen venir aquí, perquè moltes dones pateixen violència per part de la parella o per part de la persona que conviu amb elles, etc. Llavors els centres com aquests, que estan molt masculinitzats, són recursos per als quals no hi haurà una atenció específica per dona. Malgrat aquí sí que tenim una certa consideració amb certes coses. Per exemple, aquí una dona quan arriba automàticament passa a un espai, que és la part de dalt de tot de l'edifici, que hi estan separades. Tenen el seu espai a dalt, tenen el seu lavabo a part, però sí que mengen conjuntament amb els altres homes que estan aquí a la casa.

[...]

Per exemple, com t'he comentat tenim una part del centre que és de baixa exigència, que seria la part de centre de dia, situada a la part baixa de l'edifici, on es fan estades curtes. Doncs amb dones aquest tipus no hi és. No tenir aquesta part de baixa exigència vol dir que, per exemple, si a la part de baix hi ha un home que arriba al vespre i potser a consumit una mica o consumit alguna substància i és capaç de comportar-se i d'anar a dormir, aquest home pot entrar. Amb dones és més complicat perquè elles comparteixen l'espai de dalt on també hi ha gent gran i gent més crònica. Llavors quan una persona ha begut, pot ser que hi hagi més conflictes. Llavors no hi ha una contemplació d'un espai per dones de baixa exigència.

- *Hi ha algun tipus de programa específic per a elles? No sé, per exemple, atenció psicològica.*

Ni per homes, ni per dones. Nosaltres intentem utilitzar serveis de la xarxa. Quan dic la xarxa vol dir, doncs, per exemple, si han d'anar per un tema més psicològic o psiquiàtric, han d'anar a la xarxa de salut mental. Primer els enviarem al metge de capçalera i després seran derivats a la xarxa de salut mental.

- *D'acord. Llavors, en el cas, per exemple, que arribés una dona i digues que a patit violència de gènere i que es troba en situació de sense llar, com s'actua?*

Nosaltres de partida, el que et deia, normalment elles no volen venir aquí perquè és un servei masculinitzat i continuen patint microviolències, perquè per el que sigui, doncs en el centre hi ha més homes, i a més a més, hi ha una càrrega moltes vegades de prejudicis d'aquests homes cap a dones.

Dintre del sensellarisme si pensem amb el perfil estàndard d'una PSSL, la primera imatge que tenim normalment és la d'un home. No hi ha dones al carrer, és a dir, n'hi ha molt poques, però mirant la classificació ETHOS veiem que no vol dir que no hi hagi dones en situació de sense llar, perquè per exemple, una dona que ha patit violència de gènere i està vivint en un domicili en el qual està patint aquesta violència de gènere, és una persona sense llar.

Llavors què passa amb les dones? Les dones normalment, dintre de la classificació ETHOS estarien a la tipologia d'habitatge insegur, perquè moltes estan en situació temporal o en situació de per exemple, com que estic patint violència, no sé quant de temps aguantaré aquesta situació, o com que estic treballant en economia submergida cuidant un avi, no sé quant temps podré estar en aquesta casa.

[...]

Es parla, doncs, que les dones en situació de sense sostre aguanten situacions més dures, i a la vegada tenen més habilitats o més recursos per poder-se'n sortir. Una dona normalment quan acaba al carrer, busca ràpidament maneres per poder sortir, perquè el carrer és molt més vulnerable.

Actualment, es parla molt que el sensellarisme té molta més cara de dona que d'home, pel fet que sí que hi ha una part de sensellarisme molt gran que són homes, però hi ha com una part més invisible, en la qual la dona no apareix perquè aguanta situacions molt més precàries i està més invisibilitzada.

A part d'això, hem de tenir en compte que el sensellarisme és una situació molt dinàmica, i amb les dones veu molt. Una dona pot tenir una habitació, i a la setmana quedar-se sense habitació, i a potser per no quedar-se al carrer, doncs s'anirà a viure amb una persona que no sap qui és, ni la coneix de res.

Lligat amb això, moltes dones no arriben aquí, i clar quan arriben moltes es troben en una situació molt desgastada. Les dones que ens arriben aquí és perquè tota aquesta xarxa, aquests recursos que ha utilitzat ja no li serveixen. També, quan una dona surt d'aquí, el que et deia, o ve va a una habitació, o si no pot llogar, canviarà i anirà amb una persona que conegui, és a dir, va canviant les situacions dintre del sensellarisme, i no sempre es troben en una situació d'estabilitat. Per exemple, una dona que està treballant de cuidadora, i potser de cop i volta el fill o la filla de la persona gran no vol que hi vagi més perquè a l'avi no li agrada, o perquè se m'ha mort. Aquesta dona potser ha de buscar un nou lloc ràpid.

- *Per què creus que els homes no troben aquestes estratègies de supervivència de la mateixa manera que ho fan les dones? Al final també podrien fer-ho?*

Sí, ho podrien no fer-ho. Per exemple, és més difícil que un home pugui tenir cura d'una persona gran. Les dones sempre han tingut més la figura de cuidadores.

- *Creus que també podria haver-hi, d'alguna forma implícita, una qüestió de rols de gènere?*

Sí, o sigui, és més pel gènere. Això ja ve d'abans, és a dir, les persones que s'encarregaven de tenir cura de la pobresa i de la vulnerabilitat eren institucions eclesiàstiques, i sempre eren monges. Clar, va una mica tot lligat, i això s'ha continuat reproduint. És un tema que no ha canviat, hi ha com aquesta idea que la dona no serveix més que per tenir cura de la gent. Llavors també hi en tema aquest de dir una dona al carrer no pot ser, pobreta.

- *Això és interessant, és a dir, per què creus que a les dones d'alguna forma se'ls exigeix tant? Per què una dona i un home al carrer no són vistos de la mateixa manera?*

Sí, justament són vistos de diferent manera. Quan veiem una dona, per exemple el primer que pensem podria ser que com pot ser que no tingui família, i probablement la culpem a ella per trobar-se en aquesta situació. Hi ha aquesta càrrega cap a la dona, culpem a la dona i no arribem a entendre que ha hagut de fer malament per acabar en aquesta situació.

- *Aquí, a la població de Girona, coneixes algun centre com aquest que ofereixi un servei específicament a dones estances de llarga durada amb un pla de treball?*

Aquí es fa, però és barrejat. No hi ha un recurs, s'estan intentant, i és un tema que s'està parlant. Ens hem de plantejar que hem d'obrir un recurs només per dones. A més, centres com aquests, és una cosa bastant obsoleta, la tendència no és atendre el sensellarisme en macrocentres, ja que econòmicament no és sostenible, i l'atenció no és individualitzada, sinó una atenció molt col·lectiva. Hi ha una tendència a atendre més en pisos d'inclusió on la persona té una cobertura de necessitats bàsiques, i on s'ha de responsabilitzar de certes coses, per tant s'aconsegueix més independència, i per tant, més autonomia que finalment és el que busquem en aquestes persones.

[...]

Lligat amb el què em preguntaves, quan una dona pateix violència, i ho ha denunciat, nosaltres no les acollim aquí, perquè partim d'una premissa, que és que una dona que ha patit violència, aquest no és l'entorn ideal. Un centre d'acollida on hi ha la majoria homes, i a més, on sense que ho sapiguem, pot acabar l'agressor.

A Girona, actualment, una dona que pateix violència, el dia que abandona la llar, se l'instal·la en un hotel, que tampoc és l'ideal.

Una dona que ha patit un episodi de violència o diferents episodis, i decideix fer el pas per acabar amb aquesta situació, hi ha un tema a nivell de càrrega psicològica molt important. Al final, deixar una persona sola en un hotel, no l'acompanyes en res. Hauria d'haver-hi un recurs d'emergència, és a dir, un recurs on dones que han patit un episodi de violència tinguessin el suport d'un professional, que les pogués atendre en qualsevol demanda o necessitat.

- *Clar, al final veiem que els homes tenen més serveis a la seva disposició, i més privilegis, i d'alguna forma, les necessitats que puguin tenir les dones no s'estan cobrint.*

És aquesta societat patriarcal on tot està masculinitzat, i aquest és un exemple més de tot això. Però no només aquest servei, jo penso que tots serveis estan masculinitzats.

[...]

Una dada molt clara el 2022, si no recordo malament, vàrem fer un recompte a Girona de persones en situacions de sense llar, on vàrem incloure totes les categories ETHOS, i va sortir que hi havia més dones en situació de sense llar, que homes.

[...]

La responsabilitat amb les dones és un tema que s'ha de plantejar, sobretot quan s'ha començat a moure tot el tema de sensellarisme femení, i quan s'ha obert el ventall de plantejar-nos: que és sense sostre? És només viure al carrer, o amb EHTOS em vist que és molt més ampli, i que hi ha un perfil de gent en exclusió residencial. Llavors a partir d'aquí obrint més aquesta mirada, veiem que hi ha gent en situacions de vulnerabilitat que estan en habitatges precaris i en situacions de violència que ningú contempla.

[...]

8.2. *Annex 2: Transcripció entrevista Fran Calvo*

A través de l'entrevista realitzada a Fran Calvo es pretén conèixer la visió d'un professional de l'àmbit. És educador social i actualment treballa com a professor a la Universitat de Girona. Ha tingut l'ocasió de treballar durant setze anys des de la intervenció directa amb persones sense llar, té una àmplia experiència i formació en educació social, psicopedagogia i psicologia, i ha fet diversos treballs i investigacions sobre el fenomen.

- *Per començar, m'interessaria que m'expliquessis quin és el teu punt de vista sobre el tema del treball, i d'alguna manera quina relació tens amb el tema.*

Doncs bé, jo he treballat com a educador social des de la intervenció directa amb persones en situació de sense llar durant setze anys a la ciutat de Girona. Llavors vaig fer un doctorat sobre salut mental i sensellarisme, i des del 2015 soc professor a la Universitat de Girona. Una de les meves línies de recerca, si no la més important, és sobre temes de salut mental, salut, i sensellarisme. A més, he fet algun treball de recerca, i alguna petita investigació precisament sobre violència i sensellarisme a Girona.

Aquest estudi concretament és un estudi quantitatiu on vàrem voler estudiar, el fet que moltes vegades es dubta que sigui una violència de gènere la que pateixen les dones al carrer. O sigui, en quines situacions és violència, i quan ho podem considerar violència de gènere. Llavors vàrem veure que el fet que l'agressor fos un home, era un element que determinava molt la violència. Al final el principal factor predictor de la violència era el fet de ser dona, i que l'home sigues l'agressor. Això que vàrem veure amb l'estudi quantitatiu, ens ajuda a corroborar moltes vegades el que ja sabem i que és molt evident, però que al final ho corroborem amb dades.

Els homes sense llar també pateixen violència, però pateixen una violència diferent que la que pateixen les dones. Llavors les dones pateixen una violència exercida per homes majoritàriament, que moltes vegades són exparelles o parelles, o parelles de carrer. En aquest estudi es veu com, a Girona, amb una mostra de dones bastant gran, el 100% de les dones que es trobaven en situació de sense llar van patir violència l'últim any. Des de violència física, psicològica, sexual, patrimonial, etc. També vàrem observar que prop del 60% van patir violència sexual, per tant, veiem que estem parlant d'una violència molt estructurada, on insisteixo, en els principals factors de risc tenen a veure amb el fet de ser dona, i amb el fet que l'agressor sigui un home. En canvi, els homes pateixen més violència dels parells, és a dir, pateixen menys violència quan parlem de percentatges, però a la vegada és un tipus de violència diferent.

Una cosa curiosa que podries explorar, i que crec que és molt curiosa i s'explora molt poc, és que en l'estudi vàrem veure que un 6% de les dones havien tingut "por o incomoditat" davant dels professionals dels serveis [...]. Llavors això és una cosa molt interessant, perquè al final els serveis revictimitzen moltes vegades un grup de persones.

Un punt interessant aquí és que, qualsevol persona necessita el certificat de penats per treballar amb menors, en canvi, amb dones no passa. En altres països, com el Regne Unit, si tu vas a treballar amb dones víctimes de violència de gènere, has de poder certificar que no has exercit la violència, per exemple, no pots treballar amb un alberg de dones si no ho certifiques. I això crec que és molt interessant perquè és un buit que encara s'hauria de canviar.

- *Fins aquest punt hem parlat de la violència que pateixen un cop estan al carrer, però també m'interessa com és la violència que pateixen abans, és a dir, de quina forma pot afectar en què acabin al carrer?*

En aquest tema et recomano contactar amb Sonia Panadero, ja que en els seus estudis fa aquesta correlació, i no només correlació, perquè la correlació és la concurrència de dos fets a la vegada, si no que parla d'un factor explicatiu, o un factor de risc de quedar-se al carrer.

[...]

El sensellarisme és de mal definir, la definició ETHOS contempla a les dones que estan institucions específiques per a dones que han patit violència, per tant, inclús es considera com una tipologia en si mateixa. Probablement, aquestes dones, que són en aquests serveis, no hi serien si poguessin tenir possibilitats d'estar al seu propi habitatge, cosa que no poden fer, moltes vegades perquè qüestions relacionades precisament amb el gènere.

- *Dintre de les categories ETHOS, les dones acostumen a ocupar les dues últimes categories (habitatge insegur, habitatge inadequat). En canvi, les dues primeres (sense sostre, sense habitatge) normalment estan més protagonitzades per homes. Per què creus que passa això?*

Això passa bàsicament per dues coses. Bàsicament, les dones, per les seves característiques socials i de gènere són més hàbils en les relacions interpersonals, i per procurar estar en un entorn protector al seu voltant, és a dir, de col·laboració, i tenen més capacitat per no acabar dormint al carrer literalment. Per altra banda, les dones com que pateixen tanta violència al carrer, això fa que activin totes aquestes xarxes que tenen per no quedar s'hi.

[...]

A més, elles també tenen associades aquestes professions, o tasques, relacionades amb la cura, que facilitant que es produeixin aquestes situacions. Doncs una dona acaba cuidant un avi o una àvia, i acaba vivint amb ella. Un home no té aquestes possibilitats, per aquests patrons de gènere tradicionals. [...]

Si et fixes, si agafem les dades totals de Girona de l'últim recompte que vàrem fer, seguint totes les categories ETHOS, hi ha més dones que homes. Això ens mostra que les dones pateixen més el sensellarisme, però amb categories "no tan extremes" com la de dormir literalment al carrer. Moltes vegades s'atribueix que el sensellarisme és un fenomen masculí, però no és cert, les dones estan en situació de més vulnerabilitat social, el que passa és que són altres formes de sensellarisme molt més ocultes. Això és molt interessant, perquè també s'ha fet aquesta atribució com si fos una qüestió molt masculinitzada, i no és així. Si tu preguntes a l'imaginari col·lectiu que és una persona sense llar, serà un home al qual probablement se li atribuiran una sèrie de coses

negatives.

- *Per què creus que els homes no busquen les mateixes estratègies de supervivència? És a dir, perquè ells solen anar directament als serveis d'atenció i, en canvi, no busquen aquestes estratègies?*

És molt complex això que parlem, ja que si ens preguntem perquè els serveis estan tan masculinitzats, segurament la resposta seria: "perquè responen a unes necessitats històricament masculinitzades", i d'alguna forma també tindria a veure amb aquests mandats de gènere que parlàvem. Tot està relacionat. [...]

Jo no soc un especialista en gènere, he treballat moltes coses de gènere, però no ho soc, perquè és un tema de filosòficament molt complex, però sí que puc dir que els homes com que tenen aquests mandats relacionats amb treballar, portar els diners, ser independents, etc., tot això, quan no compleixen, apareix la idea que han fracassat amb base el seu mandat de gènere, i com han fracassat, diguem-ne que és més difícil, segons aquests mandats, demanar ajuda. Llavors l'home busca aquesta independència per ser coherent amb aquest mandat de gènere amb termes androcèntrics, patriarcals, etc. En canvi, la dona té altres mandats, per exemple la cura, la cuidadora, ser la bona filla, la bona mare, etc., llavors si compleixen amb aquests mandats, és més fàcil que ho pugui fer buscant aquestes xarxes. Això no vol dir que no pateixi, perquè poder rebrà més pressió, per exemple psicològica.

Podem parlar d'aquestes qüestions. Per exemple, les dones se suïciden més en situació de sense llar que els homes, quan en població general està al revés. Per tant, tenim unes dones amb una situació en l'àmbit de de salut mental, horrible, i això té a veure amb tot el que estan patint.

[...]

8.3. *Annex 3: Transcripció entrevista Albert Sales*

Albert Sales, polítòleg i sociòleg, actualment treballa com a investigador superior en Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona i aporta una visió teòrica i completa sobre el fenomen. És professor associat en el departament de Ciències Polítiques i Socials de la Universitat Pompeu Fabra (UPF) des de 2004, i també ha sigut professor associat al departament de Dret Públic a la Universitat de Girona (UdG). Ha sigut membre del Grup d'Investigació de Criminologia i Sistema Penal de l'UPF i ha realitzat investigacions sobre processos d'exclusió social a Barcelona, pobresa i

condicions laborals. També ha escrit sobre les condicions de vida de les persones sense llar i dels interns penitenciaris.

- *En primer lloc, m'interessa una mica que m'expliquis de quina forma et relaciones amb el tema del qual parlarem?*

Jo vaig començar a treballar fent recerca sobre sensellarisme cap al 2011, realitzant la coordinació del segon recompte de persones que estaven en situació de carrer que es feia a la ciutat de Barcelona, i venia de fer recerca sobre exclusió social en un nivell més genèric. El que he anat fent són treballs quantitius i qualitius sobre sensellarisme i exclusió social. A més, per a la meua tesi doctoral he fet alguna cosa sobre presons i recerca penitenciària. En general, tota la producció de recerca la he fet al voltant de l'exclusió social.

L'any 2015, és quan podria dir que introdueixo la perspectiva de gènere en l'anàlisi del sensellarisme, ja que és quan fem una recerca que va vinculada a un informe de diagnosi del sensellarisme a Barcelona, que es fa cada dos anys, i ens van encarregar fer una recerca qualitativa connectada a la part quantitativa. El que vàrem poder veure, és que d'acord amb la bibliografia i el que nosaltres ens hem anat trobant en les entrevistes i l'observació etnogràfica, és que estem parlant pràcticament de fenòmens diferents quan parlem de sensellarisme femení o masculí. A partir d'aquí un he anat fent coses relacionades amb recerca aplicada i amb disseny i anàlisi de polítiques públiques.

- *He pogut veure, que mentre realitzaves la teua tesi doctoral vares estar al grup d'investigació de criminologia i sistema penal de la Universitat Pompeu Fabra (UPF). M'interessa d'alguna manera quina relació tens amb la criminologia, i com ho relaciones amb el sensellarisme?*

Si, el meu doctorat és en criminologia, i el que treballava des de la part més teòrica o acadèmica era la criminalització de la pobresa, concretament sobre les afectacions de vida i les condicions discriminatòries dels estrangers a la presó. També quan he treballat temes de l'espai públic, ho he fet des de l'òptica de la criminalització de la pobresa o de les expressions de pobresa que es donen a l'espai públic.

- *Endinsant-nos una mica més amb el tema, quin tipus d'exclusió residencial pateixen les dones en general i quines diferències hi ha amb els homes?*

Quan parlem de sensellarisme la imatge que ens ve al cap és la d'una persona sense sostre, és a dir, la persona que està en situació de carrer. Amb aquesta situació tenim un nombre de persones que va creixent arreu d'Europa, i és un fenomen que en les

grans metròpolis cada cop és més evident. En el cas de Barcelona, que és on hi ha dades com més ben monitoritzades de l'Estat espanyol, tenim que el 2008 hi havia unes 600 persones aproximadament dormint al carrer, i avui en dia hi ha unes 1200, per tant, el creixement és evident. Alhora va creixent el sistema assistencial, el 2008 hi havia unes 1100 places d'acollida en centres i projectes diversos, i actualment estem al voltant de les 3.000, en conseqüència, no és un tema de falta de recursos per atendre, sinó d'una caiguda en situació d'exclusió residencial cada cop més important i de cada cop més gent.

Quan mirem que passa al carrer, veiem que de tota la gent que dorm al carrer, només un 10% són dones. Llavors podríem formular diverses hipòtesis sobre per què només un 10% són dones, és a dir, podríem pensar que les dones estan més ben protegides i, per tant, costa més que acabin al carrer, la qual cosa no tindria gaire sentit tenint en compte que parlem des de fa molts anys de feminització de la pobresa i d'una major vulnerabilitat cap a la pobresa de les dones. Per tant, si hi ha una feminització de la pobresa, perquè la pobresa extrema ens sembla que només afecta a homes.

Quan parlem de situacions d'exclusió severa de carrer, estem parlant de la mateixa proporció de dones que ens trobaríem al sistema penitenciari, inclús al sistema penitenciari estan per sota del 10%, per tant, són fenòmens molt masculinitzats.

Durant molt de temps ens preguntàvem per què hi havia menys dones sense sostre, i potser la pregunta era equivocada, i el que ens hem de preguntar és, on són les dones sense sostre. A partir d'aquí, el que anem veient és que elles estan en situacions de sensellarisme ocult i per això no acaben al carrer, però no vol dir que tinguin llar, sinó que això vol dir que les dones que es queden sense llar transiten per altres situacions d'infrahabitatge, d'habitatge insegur o habitatge inadequat, que no s'expressen al carrer, però que existeixen i que poden ser tan greus o tan complexes com les dels homes.

Entre estar dormint en un banc a un parc, o està dormint al sofà d'una persona que no coneixes gaire i que potser abusa sexualment de tu, no podríem establir una jerarquia de vulnerabilitats. És fotut dormir a un banc, però també és fotut estar suportant depèn quines relacions de poder i que depèn quins abusos. El que veiem és que el sensellarisme femení és diferent en la mesura en què les dones intenten no al passar pel carrer, però a costa d'estar en altres situacions de sensellarisme que també són molt greus.

En algun treball qualitatiu sortien afirmacions tan dures com: "jo prefereixo estar en aquest lloc i que em violi una sola persona, a estar al carrer qui em violin cinc".

Aquí, observem una qüestió de percepció de la inseguretat. Tothom que està al carrer et parla de la por que suposa estar al carrer. Els homes tenen por a les agressions,

tenen por que els robin, però les dones a totes aquestes pors, han d'afegir la por a l'agressió sexual.

D'alguna forma, el que ens acabem trobant són dos fenòmens que discorren en paral·lel, que tenen unes causes o arrels similars, no les mateixes (la falta d'ingressos, ja sigui per transferències públiques, o procedents de treball, les dificultats del mercat de l'habitatge, les vulnerabilitats i fragilitats associades al procés migratori), i aquest còctel de causes afecta homes i dones, però les dones analitzen les seves estratègies de supervivència cap a situacions que no suposin estar al carrer, i en canvi, els homes tenen més facilitat perquè se senten insegurs, però no tant.

[...]

- *En el treball utilitzo la categorització ETHOS per parlar de sensellarisme, i segons aquesta, molts estudis apunten que les dues últimes categories són ocupades majoritàriament per dones, mentre les dues primeres són molt masculinitzades. Què en penses?*

Si, és així. [...] Respecte això, veiem que els refugis nocturns tampoc un lloc per a dones, és a dir, les dones se senten tremendament incòmodes en refugis nocturns i també en centres residencials col·lectius. Per una senzilla raó, i és que reflecteix el que passa al carrer. Si ens preocupem del que passa al carrer, com a societat, les administracions públiques de serveis socials busquen allotjar aquesta gent que es troba en aquesta situació, i que com hem dit que majoritàriament són homes, al final acabem fent equipaments per homes on reservem unes quantes places per a les dones. Imagina't, amb el pes que té la violència masclista en la trajectòria d'aquestes dones, posar-les en un equipament on hi ha 80 homes i 15 dones, i on, per molt que les habitacions, dutxes i lavabos les separin, s'han de trobar homes amb molts dels espais comuns. Les dones intenten també evitar aquest tipus de centres, de manera que també són minoria [...]. D'alguna manera la vulnerabilitat residencial afecta més a les dones, però aquestes eviten la situació de sensellarisme i els dispositius per persones sense llar a causa d'aquestes inseguretats que els hi generen estar envoltades d'homes.

- *Tot això que hem anat veient, es pot relacionar directament amb els rols de gènere que existeixen a la resta de la societat, i que possiblement es reflecteix, també, en aquest àmbit?*

[...] Podem parlar de la construcció de la masculinitat, que és una cosa amb la qual he pogut viure i conèixer d'aprop en el treball de camp al carrer, i em sembla molt interessant.

L'ambient del carrer és molt dur, i la gent tendeix a expressar una masculinitat molt clàssica, de la llei del més fort. Hi ha una manera de funcionar entre homes que tendeix a l'expressió constant de la masculinitat tradicional. Molts tenen un discurs, i uns relats de resistència, d'estar al carrer no està tan malament, d'aquí la vida és interessant, etc. La força física, la resistència, de protecció de l'agressivitat, clar, el carrer és un entorn violent. En aquest context, l'encaix entre homes i dones és complicat. En general, el que veiem és que les dones que estan en situació de carrer busquen la protecció d'algun home o d'algun grup d'homes, i aquesta protecció no acostuma a ser gratis, llavors s'estableixen unes relacions de poder complicades.

Clar, les tensions que es van generant a partir d'això, d'aquesta masculinitat violenta i agressiva, es desmunten en el moment que una persona té el suport adequat, i té una mica d'estabilitat residencial. El que hem comprovat és que hi ha molta gent que la caiguda psicològica i el moment de *desmoronar-se*, sobretot en el cas dels homes, és en el moment que ja tenen estabilitat. [...]

En el cas de les dones, està tot tenyit de diferents rols tradicionals, que el que fan és: per una banda, que tinguin una tendència a buscar protecció, i amb això s'acaben involucrant en relacions complicades; i per altra banda, també hi ha una qüestió de frustració pel fet d'haver fallat a tots els estereotips de gènere socialment acceptats. Una dona sense llar és una dona que ha fracassat igual que els homes que es troben en la mateixa situació. Ha fracassat en l'autonomia personal, en aconseguir uns ingressos estables, una inserció dintre del mercat laboral, però a més, se suma que també són un fracàs en els rols tradicionals de dona, de mare de família, de poder mantenir una llar, un espai físic on la família pugui estar. Per exemple, moltes d'elles són o han estat mares i han perdut la custòdia. Això és un trauma que els homes no viuen de la mateixa manera. Molts homes sense llar, sense sostre, són pares, però el psicològicament és molt diferent, i la pressió social no és la mateixa.

Al final, la conclusió és que les vivències són tan diferents, que estem parlant de fenòmens pràcticament diferents.

- *Per què una dona sí que té unes habilitats socials, i unes estratègies de supervivència, en canvi, un home s'acomoda més fàcilment?*

Més que habilitats, jo parlaria dels rols tradicionalment masculins i femenins, que fan més fàcil o més difícil la convivència. Intentaré il·lustrar-t'ho amb un cas real: "En una entrevista, un senyor en deia que ell havia perdut la seva casa i havia anat a viure a casa d'una neboda, i mentre estava allà li passava uns diners que provenien del subsidi

d'atur que tenia. Quan se li va acabar aquests diners va decidir marxar i va acabar al carrer perquè deia que ell no podia estar a casa de la seva neboda sense donar-li diners". El procés paral·lel d'una dona hauria estat acceptar que no té diners, però es podria haver encarregat d'anar a buscar als infants a l'escola, netejar, cuinar, etc.

No és un tema de capacitats, perquè els homes també tenen braços, és un tema de construcció de rols de gènere. Aquest senyor tenia una construcció de la seva masculinitat amb idees conservadores que passaven per ser el que porta "el pa a casa". D'alguna forma era capaç d'adonar-se de la importància per la convivència que suposa assumir tasques de la vida quotidiana i tasques de la llar. Aquí hi ha una construcció de la masculinitat o la feminitat que ajuda o no ajuda a la convivència.

[...]

A l'hora de sortir de la situació com deies abans, la pregunta que em faig és: sortir de quina situació, del sensellarisme o d'estar al carrer? Al final tots tenen els mateixos problemes a l'hora de sortir d'aquesta situació, i és que, hi ha com una espècie de sostre que és molt difícil de superar. El que s'esperaria d'un sistema d'atenció a persones sense llar és que acompanyés a les persones per aconseguir una estabilitat emocional, psicològica i personal, una estabilitat en l'habitatge, i una estabilitat d'ingressos. El que passa és que els serveis socials se'n surten amb la part emocional i psicològica, però amb els problemes d'habitatge és molt més complicat. Llavors els topalls que hi ha són els mateixos pels homes i per les dones, la qüestió aquí és: que fan les dones per no haver d'estar al carrer?, però això no vol dir que se'n surtin, això vol dir que van subsistint amb altres situacions que també són duríssimes.

[...]

Això ens porta al que dèiem abans de la violència masclista. No tenim estudis quantitius contundents a territori espanyol però sí a altres punts d'Europa. El que ens ensenyen és que les històries de vida de les dones sense llar estan marcades per la violència masclista com a factor desencadenant del sensellarisme, perquè clar, marxar de casa sense res és molt complicat, llavors ens trobem que hi ha dones que aguanten la violència perquè no tenen alternativa habitacional.

Molts sistemes europeus consideren que una dona víctima de violència, a casa seva mentre no té una alternativa residencial, és una dona sense llar, i se l'ha d'atendre i donar una alternativa el més ràpid possible.

Si no tens xarxa familiar, en el cas de dones emigrants, per exemple, a causa del procés migratori trenquen amb relacions familiars i les amistats que fan acostumen a ser pobres o estan lligades a relacions familiars amb la parella que volen trencar. Es troben soles i atrapades en situacions molt complexes que poden desencadenar en sensellarisme, en

la mesura en què el deteriorament psicològic per aguantar mesos o anys aquesta situació, provoca que quan la dona marxa no tingui recursos per subsistir, o per prendre decisions apropiades a l'hora de resistir al carrer. A més, la situació de sensellarisme i pobresa col·loca a les dones en una situació de major vulnerabilitat respecte violència masclista i abusos, és a dir, una dona que li ha anat molt malament, acaba sense casa i un home li ofereix casa. En aquesta llar es pot trobar sota la protecció d'una persona a canvi de relacions sexuals, i és possible que es donin episodis de violència que desembocaran en una espiral del qual és difícil sortir.

Per tant, ens adonem que la proporció de dones que han patit violència masclista i que estan a dispositius per persones sense llar o que acaben al carrer és altíssima, i és més, probablement, en totes les seves biografies la violència masclista està molt present.

- *Quan parlem de violència, m'interessa més concretament, quina diferència hi ha entre la violència que pateixen els homes i les dones, un cop estan al carrer.*

Els homes tenen molta por a la violència física de les agressions derivades de l'apofòbia, que els roben el poc que tenen mentre dormen, i de les agressions gratuïtes. [...] En canvi, les dones tenen por sobretot a les violacions i a les agressions sexuals. [...]

8.4. *Annex 4: Transcripció entrevista Laura Codina*

Laura Codina és educadora social i treballa al centre d'atenció i acollida per a persones sense llar "La Sopa" de Girona. Treballa des de la intervenció directe de carrer amb persones sense llar.

- *En primer lloc, m'interessa que m'expliquis a què et dediques i de quina forma et relaciones amb el tema del treball?*

Doncs bé, jo treballa al centre d'atenció i acollida per a persones sense llar "La Sopa" d'aquí Girona i conjuntament amb el meu equip intervenim al carrer.

- *Com ja saps, el meu treball es tracta d'una recerca bibliogràfica on li sumo la visió de diversos professionals del sector. En concret m'interessa la teva visió com a dona que tracta directament amb altres dones que es troben en aquestes situacions. Anteriorment, vaig tenir l'ocasió d'entrevistar a Carles Fàbregas, director de "La Sopa", que en el centre no hi havia gaires dones perquè allà*

podien continuar patint violència. M'interessa com veus aquesta situació i que d'alguna forma institucionalment se continuï permetent aquesta situació?

Jo crec que no podem oblidar-nos que una persona que està vivint al carrer i concretament, una dona que viu al carrer, o que està en situació de carrer, pateix violències en tots els àmbits. Com has pogut veure que hi ha molts estudis que diuen que el sensellarisme femení és molt diferent del sensellarisme masculí. No és ni millor, ni pitjor, però al final és diferent. Aquest punt de diferència necessita una mirada, d'unes estratègies i fins i tot d'una atenció diferent, perquè tenen unes necessitats i unes mancances totalment diferents de les dels homes.

Quan elles arriben els serveis d'atenció a les persones sense llar es troben que són serveis molt masculinitzats, pensats per aquests homes, i evidentment, doncs La Sopa, en aquest cas on treballo jo, encara es nota més, és a dir, no hi ha ni un 10% de places, de les 66 que hi ha, destinades a noies o dones. [...]

Moltes vegades s'ha plantejat, o últimament estem plantejant que hem de fer per canviar aquesta situació. Nosaltres treballem sempre amb el que anomenem "un model d'escala". El meu equip concretament treballem al carrer i seríem com a sota del primer esglaó d'aquesta escala.

El primer esglaó seria centre de dia, on hi ha serveis bàsics i una habitació amb 16 llits, i dues companyes atenen aquestes primeres acollides. En aquesta primera acollida es valora si podem iniciar un pla de treball, si compleix aquests requisits i tens aquesta exigència cap a millorar. Si és així, pugen un esglaó cap al centre d'inserció, que seria la segona planta, on hi ha totes petites habitacions, i on també hi ha dos companys que fan un seguiment d'aquests processos que acostumen a ser una mica més llargs, d'entre 3 a 6 mesos tot i que a vegades s'allarguen més a causa de processos administratius que són feixucs i pesats, i on jo ja hi començo a notar algun tipus de violència per qüestions de sexe, edat, ètnia, etc.

Les dones també tenen un espai de centre d'inserció que comparteixen amb el que anomenem els "avis", que són persones que per la seva situació de salut física i mental, tot i que molts no tenen l'edat per anar a residències geriàtriques, el seu camí es dirigeix més cap a buscar un lloc més residencial, ja que són més dependents. Tot i tenir aquest espai diferenciat, les dones mengen i comparteixen altres espais comuns amb homes.

Finalment, tindríem un últim esglaó que serien els pisos d'inserció que pretén trencar amb aquest model d'escala i començar per la llar. En aquests pisos també hi ha dones,

i tot i que s'ha parlat algun cop de fer un pis per dones, però de moment són mixtes.

- *Una cosa que em va sorprendre i que m'agradaria comentar seria el fet que en el centre existeix un espai de baixa exigència on només hi poden haver homes, i d'alguna manera veiem com a les dones se'ls està exigint més. Com veus o consideres aquesta situació?*

Si, ho sigui al final aquest espai de centre de dia és suposadament de baixa exigència, perquè doncs pots accedir en els horaris d'esmorzar i dutxa al matí, tornes a entrar en el centre per dinar, per sopar i anar a dormir. Llavors durant el dia sí que pots estar fent i desfent, fins i tot pots estar consumint, i si no arribes alterant tota la comunitat que hi pugui haver allà, pots venir consumit i podràs dormir allà, és a dir, si no enteres la convivència pots entrar.

Aquí està la desengatja més important, i pel qual et comentava que ho estem com batallant bastant. Literalment, no s'està donant atenció de baixa exigència, de reducció de danys a les dones, és així, almenys en el nostre recurs no ho estem fent. No hi ha un recurs per dones per a fer plants més curts, menys exigents per a perfils més complicats i cronificats. A vegades, les dones que entren amb aquest perfil se n'han d'anar a viure a dalt, a l'espai que et comentava. Escenificat ja veiem un reflex del què comentaven, els homes tenen una porta d'entrada més directa, mentre que elles han de fer un esforç extra i han de pujar tots aquests esglaons. Ens trobem amb dones en situació de carrer que no necessiten fer un pla de treball súperelaborat on es marquin uns objectius, perquè probablement tindran altres problemes i necessitats bàsiques que hauran de solucionar abans i, per tant, no el podran complir.

Jo entenc que la trajectòria de les dones per arribar al carrer és molt diferent que la dels homes, elles suporten aquestes vies de sensellarisme més pacifistes que van des de situacions com: "avui em puc pagar una habitació, demà no ho sé; o,estic a casa d'uns familiars o uns amics d'uns coneguts, marxo tot el dia al carrer, però em deixen dormir allà; o tinc una relació súpertòxica plena de violència, on rebo assetjament físic, psíquic, sexual, però això em crea aquesta seguretat o falsa seguretat; etc."

Totes aquestes vies o trajectòries que no es podrien considerar de sense sostre, però sí de sense llar, que serien situacions del 2 o 3 (habitatge insegur, habitatge inadequat, categories ETHOS), moltes vegades els homes això no s'ho plantegen i van directament al carrer. Les dones faran tot el possible i aguantarà el que sigui necessari i al final pot ser que acabi sent fins i tot pitjor perquè durant tot aquest procés elles van carregant

aquesta motxilla de fracassos, de violències i de situacions traumàtiques que després per desfer-se'n de tot això també és molt difícil.

Llavors nosaltres a la sopa, quan ens trobem amb alguna dona en aquesta situació més complicada i decidim pujar-la, si incompleix el protocol i ens veiem obligats a expulsar-la, llavors l'única cosa que li queda és el servei d'atenció que li pugui donar des del carrer. Cal aclarir, que quan parlem de baixa exigència sí que hi diferencien en la pernocta, per tot el que dèiem, però per menjar, dutxar-se i fer ús del servei de bugaderia és més o menys igual tant per homes, com per dones.

[...]

Aquí ens trobem en un punt on ens preguntem, que des de la institució invisibilitzem el col·lectiu de les dones des de tots els sentits. Començant per les enquestes que se centren en la gent visible que està al carrer, on es veu que la majoria són homes, per tant, fins i tot els censos invisibilitzen aquesta situació. Ens trobem amb centres fets per a homes, centrats en com atendre a ells i les seves necessitats.

[...]

- *Amb tot això, entenc que La Sopa, d'alguna forma assumeix la responsabilitat de reinserir i reeducar a les persones que fan ús dels seus serveis a través dels plans de treball. Com hem dit, el centre decideix no posar-hi dones perquè es considera un espai de vulnerabilitat on poden patir violència. No creus que la solució hauria d'anar encaminada a reeducar aquests possibles agressors?*

Clar, evitem que les dones estiguin aquí perquè seran patidores de més violència, però la solució no pot ser, per tant, me'n desentenc. Com a servei d'atendre el sensellarisme a Girona, nosaltres hem de ser l'altaveu d'aquestes dones i fer-les visibles, i cal que ens plantem per demanar que necessitem un servei que les atengui. [...]

Malauradament, encara arriben casos de violència de gènere que serveis d'emergència no saben on posar i truquen a La Sopa. Antigament, i et parlo potser de 15 anys enrere, "La Sopa" era un recurs per atendre aquestes situacions. Sí que és veritat que això s'ha anat deixant clar que aquí no és el lloc, però és veritat que alguna vegada encara rebem trucades.

[...]

Llavors també comentar-te que, dones que arriben a situació de carrer, sempre hi arriben amb pitjors condicions de salut en general i salut mental que els homes. Han patit milions d'abusos i violències, i porten una motxilla de traumes molt complicats, i

arriben amb una situació econòmica molt precària, i a més són súperjutjades socialment parlant, i en sortir-se'n d'aquí és molt complicat.

Per tant, relacionat amb el que dèiem abans, probablement són el perfil més vulnerable de carrer i és el que no atenem.

Evidentment, hem de ser conscients que fem tot el que podem i més, i La Sopa compta amb un equip de professionals, però també és veritat que els recursos que tenim son limitats.

[...]

Per mi no pots dir dona sense llar sense dir patidora de múltiples violències a nivell de l'àmbit de la parella, a nivell social comunitari, etc. I aquí, podríem filar prim, a nivell de justícia, a nivell sanitari, a nivell policial, com mirem a una dona sense llar. Per exemple, m'he trobat situació on he acompanyat a dones a avortar, i el metge em parlava a mi. O un altre cas, on vaig acompanyar una dona amb un procés oncològic, i la dona no venia neta perquè per la seva situació no s'havia pogut dutxar, i la metgessa la va tractar amb un punt molt pejoratiu i d'alguna forma violent.

- *No sé si coneixes la trajectòria vital d'alguna dona que estigui marcada per la violència de gènere i que em puguis explicar.*

Mira no fa massa vaig escriure un capítol d'un llibre coordinat per Fran Calvo, on parlo de la trajectòria d'una dona que és mare a la qual li varen retirar els fills i que tenia una família desestructurada des de l'inici. El marit entra a presó el que provoca que ella comenci a anar malament econòmicament, i acaba en situació de carrer. Intento explicar com el perfil d'aquest cas no és idoni per a La Sopa, com provem que funcioni amb el projecte de pisos i tampoc funciona perquè s'acaba convertint un espai inaccessible per a nosaltres i un espai de consum per a ella, i això ens allunya. Llavors parlo de com jo com a professional he de veure com torna al punt de partida, i com en l'actualitat està vivint suportant conviure amb una persona que l'agredeix de totes les maneres per no estar al carrer. En resum, parlo de quins són els reptes per atendre aquests perfils.

[...]

8.5. *Annex 5: Transcripció entrevista Sonia Panadero*

Sonia Panadero és psicòloga i professora a la facultat de psicologia de la *Universidad Complutense* de Madrid (UCM). És investigadora i ha realitzat múltiples treballs on tracta

el sensellarisme. La transcripció s'ha dut a terme amb castellà, ja que és l'idioma original amb el qual es va dur a terme.

- *Para empezar, me interesa conocerte un poco más. ¿A qué te dedicas y cuál es tu trayectoria como investigadora?*

Mi nombre es Sonia Panadero, soy psicóloga, y soy profesora en la facultad de psicología de la Universidad Complutense de Madrid. Mi trayectoria como investigadora tiene que ver, no exclusivamente, pero sí de una forma importante con el tema del sinhogarismo, y en los últimos años sobre todo con el tema, de forma más específica, de mujeres en situación sin hogar.

- *Creo que sería interesante si me pudieras hablar, de una forma más concreta, un poco sobre las investigaciones que has hecho en este ámbito.*

Podemos hablar de lo que nosotros hemos tratado que son: factores de salud mental, factores psicosociales, variables psicológicas, un poco desde distintos puntos de vista. Al principio, la verdad que empezamos intentando aproximarnos al fenómeno de una forma más general, y luego ya hemos ido concretando. Ese primer trabajo intentábamos identificar diferencias entre: población que se encontraba en situación de sin hogar, población en riesgo de llegar a esta situación, y población general.

A partir de ahí, identificamos un tema que nos ha interesado mucho que son los sucesos vitales estresantes, donde encontrábamos muchas diferencias entre población sin hogar y población en general, pero con esas otras poblaciones que se encuentran en situaciones de vulnerabilidad o de riesgo, que en nuestro caso eran personas que utilizaban recursos como comedores o recursos similares, pero su situación de alojamiento no respondía a una definición clásica de situación sin hogar. Es verdad que tanto en salud física, salud mental, sucesos vitales estresantes, pues aparecían muchos más indicadores de deterioro y de dificultades en la población sin hogar que en las otras dos situaciones.

En este punto nos fuimos planteando como preguntas más concretas. Nos habíamos centrado mucho en este primer trabajo, con que la muestra fuese representativa y esto tenía la ventaja de que nos permitía pensar que nuestra muestra era representativa del colectivo general, pero tenía el problema de que no nos permitía, por ejemplo, llegar a conclusiones sobre la situación de las mujeres. Teníamos la sensación, cuando estábamos haciendo ese trabajo que hipótesis inicial y podía tener diferencias marcadas

respecto a la de los varones, y que ellas podían encontrarse en una situación de mayor vulnerabilidad, mayor deterioro.

Entonces el siguiente proyecto en el que nos embarcamos fue uno específico en mujeres a las que hicimos un seguimiento a lo largo de tres años. Fueron 136 mujeres con las que intentábamos contactar cada seis meses y seguirlas para ver cuál era su evolución, no solo en su situación de alojamiento, sino también en su situación en los aspectos más variados.

Luego ahí detectamos que una de las cuestiones, y bueno, teniendo casi todos en el equipo, no todos, pero somos psicólogos, aunque con distintas especializaciones, unos psicólogos sociales, otros psicólogos con una orientación más clínica o sanitaria, pues pensamos que sería una buena idea dar como un paso más. Habíamos detectado que, entre otras muchas cosas, las mujeres presentaban muchas dificultades de salud mental, sobre todo lo que tiene que ver con sintomatología emocional y teníamos la sensación de que es quizá aquello que al menos en nuestro contexto más cercano, aquí en Madrid, quizás era lo que se abordaba menos. Los programas y los recursos se abordan aquellos temas que son más visibles, quizá que generan más dificultades en la convivencia y que en algunos casos son más masculinos, o sea que son más habituales los hombres. Es decir, por ejemplo, temas de consumo, trastornos mentales graves y crónicos, pero, sin embargo, los trastornos emocionales, digamos que como generan muy poca disfunción en los propios recursos, en la convivencia, pues eran muy escasamente abordados, a pesar de que nos encontrábamos que eran muy habituales en estas mujeres.

Entonces generamos otro proyecto, que también fue financiado por el ministerio, e hicimos una propuesta de intervención grupal para mujeres, entendiendo que quizá la modalidad grupal permitía varias cosas, como que permitía la interacción entre las propias mujeres. Ellas están normalmente en espacios muy masculinizados, y a veces eso podía también generar dificultades en la dinámica de interacción entre las mujeres. Entonces queríamos generar espacios propios, específicos para mujeres que intentaban abordar una realidad que nosotros pensábamos que era una dificultad en su caso.

Y bueno, queríamos hacer la propuesta y evaluarla para ver si de verdad tenía sentido cómo la percibían las mujeres y si tenía impacto en su salud mental. Y eso fue lo que hicimos.

Los resultados fueron que la experiencia fue muy positiva, las mujeres, por ejemplo, percibían que conectaban muy bien con esos grupos y parecía que percibían de forma

muy útil y satisfactoria la posibilidad de interaccionar entre ellas y de tener espacios propios en los que no estar rodeados de hombres. Y efectivamente, cuando finalizaba la intervención, que era una intervención de 12 semanas, que no estaba dirigida, es decir, no iba dirigida al tratamiento de trastornos, sino de dificultades de sintomatología desde una forma más transversal, también se producía una mejora en la sintomatología de las mujeres y en su bienestar.

Pero lo que nos encontrábamos pues era un poco también lo esperable, es decir, que cuando lo absolutamente excepcional y extraordinario es el contexto, es decir, ellas siguen en un albergue o siguen en la calle o sigues con los problemas que puedes tener en tu día a día, es decir, cuando esas necesidades pues no están cubiertas, pues claro, por mucho que tú fortalezcas sus recursos psicológicos, si la situación no cambia, pues con el tiempo veíamos que los efectos se reducían. Consideramos, pues que tendría más sentido incorporar este tipo de intervenciones o espacios mientras se acompañaran con cambios en el contexto real de las mujeres, es decir, que mejoraran su situación de alojamiento, su situación económica, que abordaran distintas cuestiones.

Ahora mismo estamos terminando un proyecto porque nos parecía que había otra dificultad de salud mental que estaba muy escasamente abordada, que era el tema del trauma, que intuíamos por la acumulación de sucesos vitales estresantes que habíamos visto a lo largo de los proyectos de investigación pasados, que podía ser muy significativa. Entonces este proyecto se centró en el trauma, pero también se centró en temas que pensábamos que podían ser también relevantes y los que pensábamos que estaban menos estudiados, que tenían que ver con el estigma, con el autoestigma, es decir, el estigma que interiorizan las propias personas en situación sin hogar y también la discriminación que sufren, las experiencias de discriminación y que pensábamos que todo ello podía estar muy relacionado también con el tema del trauma. Sobre la discriminación se nos ocurrió no tanto hacerlo en relación con la situación sin hogar, sino que pensábamos o asumimos una perspectiva más interesante, interseccional, es decir, que asumir que el tema género se puede sumar a la situación sin hogar, se puede sumar a problemas de consumo de sustancias, de trastornos mentales, y todos esos factores se suman y multiplican sus efectos para explicar de alguna forma las experiencias de discriminación que pueden sufrir estas personas. Y en eso estamos.

- *A lo largo de este recorrido, ¿dónde sitúas la violencia de género, que habéis podido ver?*

Bueno, con respecto a la violencia de género, que es lo que hemos visto. En realidad, la violencia de género es verdad que parece que acompaña a las mujeres en situaciones de sin hogar a lo largo un poco de toda su vida. Nosotros, por ejemplo, de forma específica, en lo que tiene que ver con esa violencia que se ejerce en el ámbito de la pareja, lo que observábamos era que era muy frecuente, como te digo, en las mujeres que ya estaban en la situación sin hogar, tan frecuente como aproximadamente casi un 60%, un poquito menos, de las mujeres que estaban en esta situación reconocían haber sido víctimas de este tipo de violencia por parte de sus parejas, en algún momento de sus vidas. Lo que pasa es que, claro, siempre hay una distorsión, digamos, entre lo que las mujeres perciben y la violencia de la que han sido víctimas, es decir, hay mujeres que no han identificado como violencia algunas experiencias que han podido sufrir. Entonces, cuando nosotros les preguntamos por, digamos, situaciones concretas, es decir, si les han pegado, si les han insultado, y teníamos en cuenta todas ellas, cada una de ellas, si quieres verlo así, lo que resultaba es que ese porcentaje ya subía por encima del 75%. Estamos hablando de porcentajes muy altos de violencia de género exclusivamente en el ámbito de la pareja en el caso de estas mujeres. Claro, había dos posibilidades que hubiese ocurrido antes de llegar a la situación sin hogar, y que les hubiese ocurrido ya en la situación sin hogar que es una situación que supone un aumento de la vulnerabilidad de estas mujeres a sufrir violencias de distinto tipo. Lo que nos encontramos es que cuando les preguntamos cuándo había ocurrido, o si esto había ocurrido antes de la situación sin hogar, pues aproximadamente el 80% de estas mujeres lo habían sufrido antes de llegar a ese hogar. Eso no quiere decir que lo hubieran sufrido también, luego es que lo habían sufrido antes.

Lo que nos encontramos en ese primer estudio es que las mujeres, cuando les preguntábamos si habían recurrido de forma específica a algún proyecto para atención a víctimas de violencia del género, nos decían que no, que no habían sido atendidas, que no habían podido acceder a ellos. Esto es un poco sorprendente porque claro, son muchas mujeres, y además el mensaje en general, y viene siendo así durante mucho tiempo, es acude, hay una red de protección. Ahí ya nos preguntábamos por qué las mujeres no llegan, o sea, ahí solo podemos encubrir, es decir, nosotros con el proyecto tal y como estaba planteado, porque era longitudinal, pero claro, las mujeres ya habían sufrido esa violencia, con lo cual no podemos establecer una relación causal. Pero es verdad que de una forma más correlacional, sí podemos quizá entender que es posible que este factor tenga que ver, es decir, que las mujeres sufran este tipo de violencia y no puedan ser atendidas o no consigan atención adecuada a este tipo de

situaciones, pues claramente facilita su situación, o podría facilitar su llegada a la situación de sin hogar.

¿Claro, qué nos planteamos? Pues que es posible que tenga que ver con el hecho de que estas mujeres acumulan muchas dificultades y quizá las redes de protección, al menos en ese momento, y yo en mi opinión probablemente sigue siendo así, están muy pensadas para la atención de víctimas de violencia de género que digamos que ese es su problema, que ese es el único problema. Lo habitual, o bueno, es relativamente habitual que las mujeres tengan también otros problemas de que las víctimas de género, sobre todo con la historia que tienen estas mujeres, es decir, que los sucesos vitales pesantes a las experiencias de violencia, de abandono, han empezado muy temprano, pues tengan otro tipo de dificultades, otro tipo de problemas que pueden tener que ver pues desde situaciones claramente de aislamiento, de exclusión social, de dificultades de salud mental, de consumo de alcohol o de otras sustancias. Y claro, cuando distintas problemáticas que juntan nuestras redes, quizá tienden a tener más dificultades para atenderlas. A veces tenemos unos servicios muy poco pensados para la realidad compleja y completa que tenemos los seres humanos, a veces intentamos simplificar demasiado y eso hace que hay personas que se queden fuera, sobre todo aquellas personas que necesitan más esa atención porque lo tienen más difícil.

Luego también entendemos que efectivamente el hecho de que las mujeres luego lleguen a la situación sin hogar, y te hablo de nuestros trabajos porque es verdad que van un poco en la línea de lo que se encuentra quizá no en nuestro contexto, qué bueno, ahora ya hay más evidencia, pero también en contexto internacional, sí que se plantea de forma clara el tema de la violencia de género como un factor de riesgo de llegada a la situación de sinhogarismo. No solo de llegada a la situación sin hogar, sino también de llegar a situaciones de exclusión social. Sin embargo, también la llegada de la situación sin hogar también hace más vulnerables a estas mujeres a más situaciones de violencia. La evidencia parece apuntar a que la violencia de género acompaña a estas mujeres a lo largo de toda su vida.

- *Y aparte de violencia de género, ¿qué otros tipos de violencia que también sufren?*

Es que piensa que son probablemente de las mujeres que se encuentran en una mayor situación de desprotección. Entonces probablemente todos los tipos de violencia, es verdad que a unas les hemos prestado más atención que otras. A veces con algunas entidades, por ejemplo, señalaban otras posibles violencias, como por ejemplo la

violencia institucional, que es un tema un poco abordado, pero que posiblemente pues también pueda estar ahí sobre la mesa.

¿Exclusivamente de mujeres sin hogar? Pues probablemente no, quiero decir probablemente puede afectar a todo el colectivo, pero sí que es verdad que a las mujeres quizás les puede afectar en cosas forma distinta.

- *¿Por qué las mujeres tienen más estrategias de supervivencia para salir o para intentar subsistir en según qué situaciones, en cambio, en el sinhogarismo masculino no se habla de esto?, ¿por qué ellos no tienden a intentar situarse en las categorías ETHOS 2 o 3, tal como lo hacen ellas, y se “acomodan” en categorías más complicadas?*

Yo te diría que hay varias cosas en lo que tú has comentado y seguro que algunas se me van a olvidar, pero algunas son relevantes. Yo te diría que la categoría ethos, y eso lo plantean de forma específica en algún momento, no se dice cuáles son mejores, no es una orden, te lo quiero decir por qué no es que las mujeres estén en mejores situaciones, están en situaciones mucho menos visibilizadas, mucho más invisibles, porque eso se percibe como una protección. Claro, para ellas. Es decir, ellas saben que las situaciones sin hogar extremas son una situación claramente de riesgo para ellas y eso hay datos en otros contextos, por ejemplo, los datos de mortalidad, por ejemplo, en Canadá o en EE. UU., que reflejan que la mortalidad de mujeres jóvenes en calle se multiplica por muchísimo de las mujeres de la misma edad y población general, o sea, es un riesgo real.

Entonces las mujeres es verdad que hacen y ponen en marcha muchas estrategias para evitar llegar a esas situaciones más, digamos, más visibles o más, si quieres decir, más extremas. ¿Pero eso quiere decir que las situaciones en las que están mejor? Yo ahí discreparía, y, es más, es que diría que no podemos afirmarlo, porque claro, estar a lo mejor ejerciendo la prostitución, ¿es mejor?, o en situaciones de abuso, de explotación o estar aguantando situaciones muy precarias y difíciles, por ejemplo, para poder mantener a los hijos con ellas, ¿es mejor? Ahí lo que hay es, en mi opinión, un desconocimiento absoluto que no nos permite poder afirmar que ellas están mejor. No sabemos cómo están.

Son situaciones que son inaceptables, en cualquier caso, y que son durísimos para cualquier persona que lo sufra, pero probablemente hay diferencias de género en por qué llegan las personas, por qué se mantienen, cómo llegan, cuáles son sus opciones de salir de la propia situación.

Por ejemplo, una de las salidas que a veces se menciona mucho con el tema de las mujeres, pues puede ser algunas actividades laborales que son entendidas como propiamente femeninas, que tiene que ver con cuidado de mayores, empleadas de hogar, que están a veces internas en casas y que su situación de alojamiento está absolutamente vinculada al trabajo, que es una situación de riesgo importante, porque en la pandemia, pues muchas de ellas estuvieron en la calle pues prácticamente al día siguiente, porque claro, si la persona que cuidan fallece o si la familia echarla no tienen un alojamiento que sea estable.

También es verdad que luego ahí se han planteado otro tipo de cuestiones, que es que a veces se protege a la madre junto a los menores, es decir, si hay un menor que tenga dificultades, pues a lo mejor las mujeres pueden acceder a otros recursos.

[...]

La historia es que, en realidad, porcentualmente, de aquello que vemos como personas sin hogar, las mujeres son muy pocas. Entonces los recursos se han diseñado para hombres y se les ha prestado la atención. Ahora ya no, ahora yo creo que esto ya ha cambiado radicalmente. [...]

Probablemente, detrás de este menor número de mujeres en las situaciones de exclusión puede haber efectivamente el acceso a redes específicas de protección, a lo mejor de menores, donde, si entran en esa red la madre con el niño. A demás, probablemente hay muchas situaciones de violencia de género en el que la mujer, por temor a llegar a una situación sin hogar literalmente, que entiende como un riesgo mayor, o por no perder a sus hijos, pues está aguantando situaciones de violencia probablemente muy extremas sobre las que no tenemos información.

[...]

También es verdad que los roles impactan en otras cuestiones a la hora de llegar en estas situaciones. Esto hay muchas autoras que han reflexionado sobre este tema, que es que se entiende, digamos, el espacio de los hombres es un espacio más como la calle, se entiende que el espacio propio, de alguna forma de la mujer es como más el hogar, la casa. Entonces, a lo mejor también el impacto que tiene la situación sin hogar sea distinto en hombres y mujeres, porque a lo mejor en ellos puede pesar más lo que tiene que ver con haber fallado, como proveedores, en lo que tiene que ver con su relación con el mundo laboral y con la economía; y quizá en el caso de las mujeres, pueda tener un impacto distinto porque se pueda o lo puedan entender como mujeres que han perdido en lo que les es propio, en lo que tiene que ver como cuidadoras. Probablemente, no es que no tenga impacto, sino que pueda tener un impacto distinto.

